

КРАВЕЦЬ ЄГОР ВОЛОДИМИРОВИЧ

Допускається до захисту:
завідувач кафедри менеджменту та
поведінкової економіки,
д-р екон. наук, професор
_____ Ольга ДОРОНІНА
« _____ » _____ 2024 р.

**ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА
В КОНТЕКСТІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ
УКРАЇНИ**

Спеціальність 232 Соціальне забезпечення
ОП «Соціальне підприємництво»

Кваліфікаційна (магістерська) робота

Науковий керівник:
О.А. Дороніна, професор
кафедри менеджменту та
поведінкової економіки,
д-р. екон. наук, професор

_____
(підпис)

Оцінка:

/ /
_____ бали / за шкалою ЄКТС / за національною
шкалою

Голова ЕК: _____

(підпис)

АНОТАЦІЯ

Кравець Є.В. Перспективи розвитку соціального підприємництва в контексті повоєнного відновлення економіки України. Спеціальність 232 Соціальне забезпечення. Освітня програма «Соціальне підприємництво». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2024.

У кваліфікаційній (магістерській) роботі вивчено теоретичні основи розвитку соціального підприємництва, зокрема його сутність, відмінності від класичного підприємництва та зарубіжний досвід, що може бути використаний в Україні. Проаналізовано правове та організаційне забезпечення розвитку соціального підприємництва в Україні, вплив війни на економіку та тенденції розвитку соціального підприємництва як прогресивної форми вирішення соціальних проблем. Запропоновано пріоритетні напрями розвитку соціального підприємництва в контексті повоєнного відновлення економіки України.

Ключові слова: підприємництво, соціальне підприємництво, соціальний бізнес, соціальні інновації, повоєнне відновлення економіки

84 с., 10 табл., 16 рис., 53 джерела.

Kravets Ye. Prospects of social entrepreneurship in the conditions of post-war recovery. Specialty 232 Social security. Educational program "Social entrepreneurship". Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2024.

In the qualification (master's) thesis, the theoretical foundations of the development of social entrepreneurship, in particular its essence, differences from classical entrepreneurship and foreign experience that can be used in Ukraine, are studied. Legal and organizational support for the development of social entrepreneurship in Ukraine, the impact of the war on the economy, and trends in the development of social entrepreneurship as a progressive form of solving social problems are analyzed. The priority directions for the development of social entrepreneurship in the context of the post-war recovery of the Ukrainian economy are proposed.

Keywords: entrepreneurship, social entrepreneurship, social business, social innovations, post-war economic recovery.

84 p., 10 tab., 16 fig., 53 references

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА.....	8
1.1 Соціальне підприємництво як різновид підприємницької діяльності: сутність та особливості.....	8
1.2 Роль соціального підприємництва у розвитку економіки та її повоєнному відновленні.....	15
1.3 Зарубіжний досвід розвитку соціального підприємництва.....	22
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ ТА ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ.....	32
2.1 Оцінка негативного впливу війни на соціально-економічну сферу в Україні.....	32
2.2 Аналіз нормативно-правового та інституційного забезпечення розвитку соціального підприємництва в Україні.....	45
2.3 Вивчення тенденцій розвитку соціального підприємництва в Україні.....	54
РОЗДІЛ 3. ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В КОНТЕКСТІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ.....	66
3.1 Сценарії повоєнного відновлення економіки України.....	66
3.2 Рекомендації щодо розвитку соціального підприємництва як прогресивного інструменту повоєнного відновлення економіки України.....	71
ВИСНОВКИ	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	85
ДОДАТКИ	91

ВСТУП

Актуальність теми. 3 лютого 2022 р. економіка України функціонує в умовах воєнного стану, який спричиняє руйнівний вплив на всі макроекономічні показники, призводить до негативних явищ в соціальній сфері та демографічній ситуації. За 2022 р. у результаті повномасштабної війни, розв'язаної росією проти України, згідно з даними звіту ООН, українська економіка скоротилася більш ніж на 35%, а щомісячний дефіцит бюджету України оцінювався в 5 млрд дол. [13]. Реальний ВВП у 2022 році знизився на 29,1%. Спад реального ВВП був найглибшим за історію України, а рівень ВВП повернувся до початку 2000-х років [22, с. 11]. При цьому, зафіксовані прямі збитки станом на 24.02.2023 р. становили 135 млрд дол., а потреби на відбудову та відновлення – 411 млрд.дол. [22, с. 5]. У 2023 р., попри продовження війни, українська економіка й ринок праці починають поступово відновлюватись. Так, у 3 кварталі 2023 р. ВВП України зріс на 9,3% порівняно з аналогічним періодом 2022 р. У 2023 р. НБУ прогнозує зростання ВВП на 4,9% р/р, Dragon Capital – на 5,2% р/р. У 2024 році ВВП зросте на 3-4% (прогноз МВФ), або на 3,6% (прогноз НБУ). При цьому, за 11 місяців 2023 р. дефіцит державного бюджету України та потреби в погашенні боргу склали 52,3 млрд дол., тоді як зовнішнє фінансування становило 37,4 млрд дол. [28]. Таким чином, очевидним є те, що повоєнне відновлення України буде непростим та тривалим, його активність залежатиме від тривалості та масштабів війни, але вже зараз на всіх рівнях управління мають напрацьовуватись програми відновлення та відбуватись ідентифікація тих чинників, що потенційно стануть чинниками відновлення та розвитку. У якості одного з таких чинників розглядаємо соціальне підприємництво (СП), що спроможне одночасно забезпечувати поживлення ділової активності та вирішення соціальних проблем. Вищевикладене обумовило вибір дослідження та постановку його цілі.

Соціальне підприємництво в Україні розпочало розвиватись на основі досвіду країн світу, й перші згадки про відповідну термінологію також містяться у роботах зарубіжних науковців.

Сутність і значення соціального підприємництва досліджували С. Алворд, Б. Дрейтон, Т. Лайонс, Дж. Кікал, Г. Діз. Умови та перспективи розвитку соціального підприємництва в різних країнах світу досліджували С. Захра, Х. Роухаузер, Н. Бхейв, Д. Нойбаум, Дж. Гейтон, М. Річардсон, Ч-Ч. Хуанг, Б. Доннер та інші.

Перші українські дослідження в цій сфері як раз й були пов'язані з критичним оглядом такого досвіду та визначенням перспектив його впровадження. Дослідженням теми соціального підприємництва займалися такі українські науковці: А. Свинчук, А. Корнецький, М. Гончарова, В. Смаль, В. Кокоть, О. Полякова, З. Галушка, О. Кіреєва, М. Наумова, Г. Міщук, Р. Пилипчук, М. Школяр. Певний внесок у вивчення проблематики соціального підприємництва зробили науковці Донецького національного університету імені Василя Стуса: Додон О., Дороніна О., Трегубов О., Якимова Н. Міждисциплінарний характер соціального підприємництва та перспективи його розвитку як фактору сучасної соціальної роботи розкрито у статті Тарасенко Т., Бородіна Є. Ролі соціального підприємництва в Україні, визначенню проблем його розвитку та окресленню шляхів їх подолання присвячено роботи Кифяк В., Малиш Л. У той же час, в цій царині залишається мало дослідженими широке поле питань, пов'язаних з організаційно-економічним забезпеченням розвитку соціального підприємництва як комплексного антикризового інструменту повоєнного відновлення економіки України.

Мета дослідження полягає у вивченні теоретичних основ розвитку соціального підприємництва та трендів його поширення в Україні й розробці на цій основі перспективних напрямів його розвитку як активного інструменту повоєнного відновлення економіки України.

Для забезпечення реалізації даної мети в роботі поставлено та

вирішено такі **завдання**:

1. Вивчити теоретичні основи розвитку соціального підприємництва.
2. Проаналізувати стан та тенденції розвитку соціального підприємництва в Україні.
3. Обґрунтувати пріоритетні напрями розвитку соціального підприємництва в контексті повоєнного відновлення України.

Об'єктом дослідження є розвиток соціального підприємництва в Україні.

Предметом дослідження є форми, інструменти та напрями розвитку соціального підприємництва в Україні в контексті повоєнного відновлення економіки України.

Для досягнення поставленої мети, у процесі дослідження застосовано комплекс загальних та спеціальних **наукових дослідницьких методів**: аналізу та синтезу, порівняння, аналізу статистичної інформації та первинних даних соціологічних досліджень, монографічний метод та структурно-логічний.

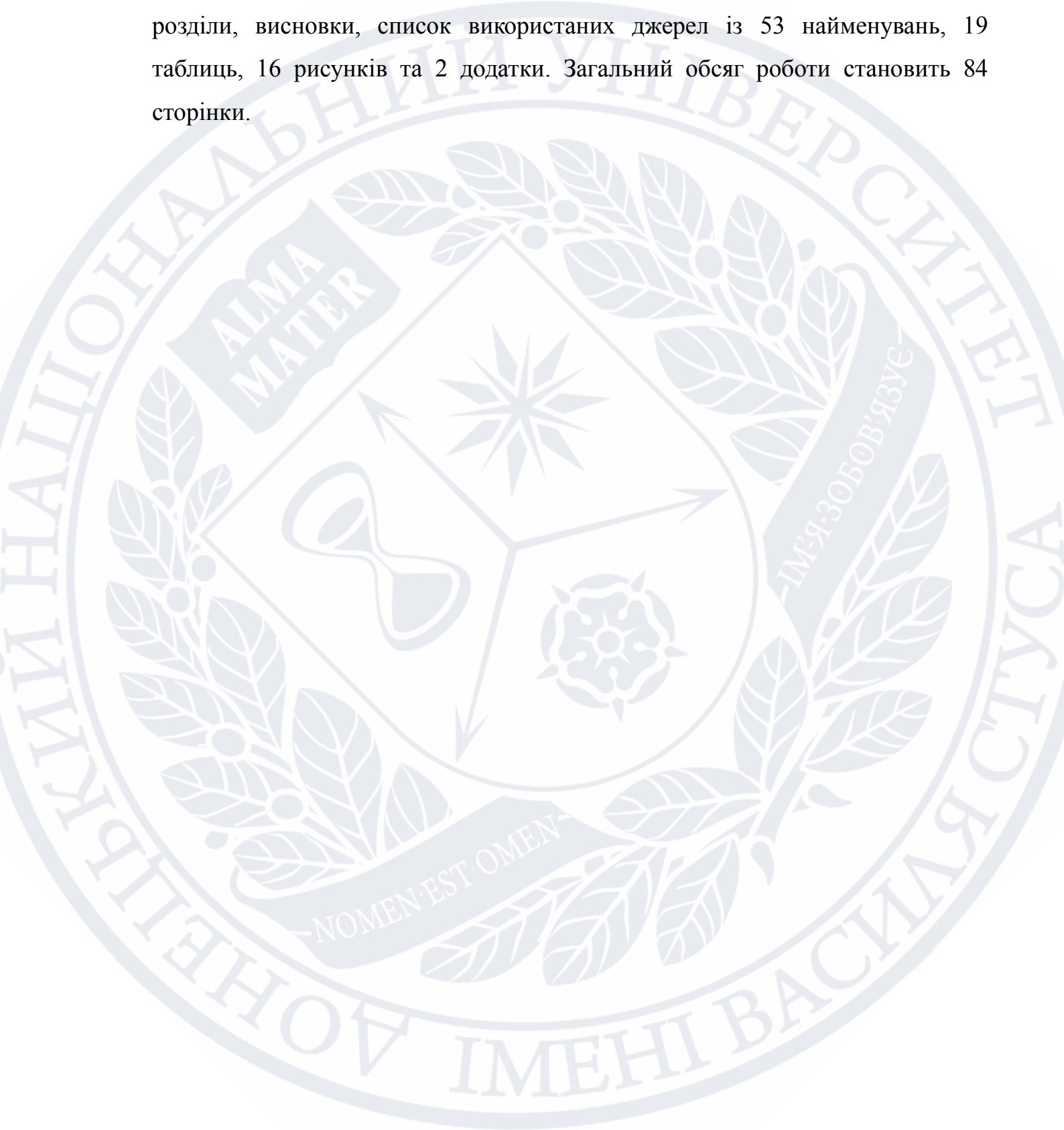
Теоретичне та практичне значення роботи. Теоретичне значення роботи полягає у обґрунтуванні ключових відмінностей між соціальним підприємництвом та класичним підприємництвом, а практичне – в тому, що запропоновані в роботі рекомендації сприятимуть розвитку соціального підприємництва в Україні.

Положення, що виносяться на захист: науково-практичні рекомендації щодо розвитку соціального підприємництва в Україні як прогресивного інструменту повоєнного відновлення економіки.

Апробація результатів дослідження. Результати, викладені у кваліфікаційній (магістерській) роботі опубліковано у науковій статті: Дороніна О.А., Кравець Є.В. «Потенціал розвитку соціального підприємництва в Україні як імператив повоєнного відновлення економіки» у електронному періодичному міждисциплінарному науковому виданні «Підприємництво та управління розвитком соціально-економічних систем»

(НУ «Запорізька політехніка»).

Структура роботи. Магістерська робота містить вступ, три основних розділи, висновки, список використаних джерел із 53 найменувань, 19 таблиць, 16 рисунків та 2 додатки. Загальний обсяг роботи становить 84 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

1.1 Соціальне підприємництво як різновид підприємницької діяльності: сутність та особливості

Сила соціального підприємництва полягає в його здатності привертати увагу до людини у всьому, до чого воно торкається, даючи можливість людям продуктивно працювати з технологіями, щоб створити довготривалу цінність для себе, організацій та суспільства в цілому [48].

Засновником поняття «соціальне підприємництво» вважають Лауреата Нобелівської премії з економіки Моххамеда Юнуас (2006 р.), який надає йому широкого тлумачення, відносячи до соціального підприємництва будь-яку інноваційну ініціативу, яка має на меті допомогу людям. Він розглядає такий вид підприємництва, як «ідейно-керований бізнес», при цьому прямі переваги від діяльності даної структури отримує суспільство, а власник соціального бізнесу переважно отримує нематеріальну вигоду [47, с.245].

Наразі в законодавстві України та науковій літературі відсутній єдиний підхід до визначення сутності соціального підприємництва, тлумачення його змісту відбувається переважно через опис ключових характеристик та ознак, що відрізняють його від інших видів діяльності, зокрема соціально-відповідального бізнесу (табл. 1.1).

Існують різні підходи до розуміння соціального підприємства. Так, його розуміють як соціальне з огляду на: а) збалансованість економічних і соціальних цілей; б) розвиток соціального капіталу; в) гібридні форми організації; г) мету проекту чи діяльності [36, с.18].

Таблиця 1.1 – Узагальнення підходів до визначення сутності соціального підприємництва за його ключовими ознаками

Підходи до визначення сутності соціального підприємництва (СП)	Ключові характеристики, ознаки СП
Соціальне підприємництво - це підприємництво, підприємство, підприємницька діяльність, покликані вирішити соціальні проблеми та задовольнити потреби суспільства. Соціальне підприємництво - це унікальна можливість поєднання соціальної місії з бажанням заробити гроші, надати певні послуги та продати товари; це відповідь суспільства на соціальні потреби [10]	Спосіб задоволення соціальних потреб суспільства
Соціальне підприємництво – це підприємництво створене з метою вирішення певної суспільної проблеми чи проблем шляхом підприємницької діяльності. Тобто основною відмінністю СП від звичайного підприємництва є мотив створення: в СП ним є вирішення соціальної проблеми та позитивні суспільні зміни, а у класичного підприємства – отримання прибутку [2]	Позитивні суспільні зміни – як мотив започаткування СП
Соціальне підприємництво – підприємницька діяльність, спрямована на позитивні інноваційні зміни у суспільстві: пом'якшення або вирішення соціальних проблем за рахунок доходів, отриманих від власної діяльності [49]	Драйвер позитивних інноваційних змін в суспільстві
Соціальне підприємництво – це заснована на самоокупній основі господарська діяльність з виробництва соціально значущого продукту або послуги із застосуванням інноваційних рішень, які перетворюють на користь суспільства саму послугу або механізми її економічної реалізації. Кінцева мета такої діяльності – не отримання прибутку, а виробництво продукту або послуги, призначеної для вирішення суспільної проблеми [2]	Середовище створення соціально значущих продуктів та послуг
Соціальне підприємництво - бізнес, що має переважно соціальні цілі та доходи якого головним чином реінвестують у розвиток підприємства та/або спрямовують на громадські справи чи вирішення гострих соціальних проблем [3]	Реінвестиція доходів у громадські справи
Соціальне підприємство – це комплексна категорія, яка характеризує місію та напрям діяльності підприємства, з одного боку, та характер бізнес-процесів – з іншого. Соціальне підприємництво є своєрідною революцією бізнесу, наслідком генезису господарської діяльності, новітнім підходом до функціонування не лише прибуткових, а й неприбуткових організацій [12]	Новітній підхід до функціонування організацій, революція бізнесу
Соціальне підприємництво - це діяльність підприємств чи організацій, які функціонують з метою отримання прибутку і його спрямування на виконання соціальної місії в контексті вирішення суспільних проблем, або ж працюють у сфері неприбуткової діяльності, спрямованої на досягнення соціального ефекту [35]	Спрямування прибутку на виконання соціальної місії або неприбуткова діяльність

У своїй роботі Швець Г.А. узагальнюючи тлумачення даного поняття виділяє чотири основні підходи до визначення соціального підприємництва: широкий, комбінований, інноваційний та проблемно-орієнтований [47, с.245].

Дослідниця визначає соціальне підприємництво як вид прибуткової або неприбуткової підприємницької діяльності, який може використовувати інноваційні технології та методи управління з ціллю реалізації соціальної місії та задовольняє потреби всіх категорій населення [47, с.246].

Кифяк В. І., Малиш Л. Б. узагальнюють такі підходи до визначення сутності соціального підприємництва [12, с.277]:

1. «Школа соціально орієнтованого бізнесу». «Визначає соціальне підприємство як бізнес-організацією, яка здійснює виробництво та реалізацію товарів, робіт, послуг з метою задоволення соціальних потреб».

2. «Школа заробленого доходу». Визначає соціальне підприємство як неприбуткову організацію, в структурі джерел фінансування якої збільшується частка самофінансування.

3. «Школа соціальних інновацій». Визначення поняття соціального підприємства схоже на визначення соціального підприємництва при інноваційному підході. Тому соціальним підприємством вважається організація, яка орієнтована на впровадження інновацій у соціальній сфері.

4. EMES-підхід. «Соціальне підприємство – організація, що залучає кошти із зовнішніх джерел для здійснення неприбуткової діяльності (гранти, пожертви тощо) і відповідає 9 визначеним критеріям, які поділені на такі групи: економічні та підприємницькі; соціальні та колективного управління».

Ще наприкінці 90-х років XX ст. дослідники EMES (європейської дослідницької мережі) виділили критерії, що стосуються як комерційної, так і соціальної складових частин соціального підприємництва. Було виділено 4 критерії підприємницької складової частини соціального підприємства [48, с. 84]:

- 1) безперервне виробництво товарів та/або надання послуг;
- 2) високий ступінь автономії;

- 3) значний рівень економічного ризику;
- 4) мінімальна кількість оплачуваної роботи.

Щодо соціальної складової, то було виділено 5 критеріїв [48, с. 85]:

- 1) соціально спрямована мета діяльності;
- 2) соціальні підприємства мають створюватись групою людей, яка має чітко виражену соціальну потребу чи мету, яку ця група хоче втілити в життя;
- 3) у процесі прийняття рішень голоси усіх членів правління мають рівну силу;
- 4) участь усіх зацікавлених сторін;
- 5) обмежений розподіл прибутку (прибуток реінвестують у підприємство або на соціальні цілі).

Соціальне підприємництво, незважаючи на доповнення «соціальне» є бізнесом, комерційною діяльністю. Його місією є вирішення проблеми соціально вразливих верств населення та інших проблем суспільства, створюватися та існувати для того, щоб робити світ краще. Соціальне підприємництво перебирає на себе частину функцій держави, що робить його вигідним для неї. В той же час, активізація соціального підприємництва свідчить про високий рівень розвитку громадського суспільства [32].

Соціальне підприємництво має свої характерні ознаки, які виділяють його серед інших видів бізнес-активностей. Дослідники Кифяк В. І., Малиш Л. Б. виділяють такі основні ознаки соціального підприємництва [12, с. 276]:

1. Характеризується соціальною цілеспрямованістю, тобто це діяльність, яка в кінцевому результаті передбачає досягнення соціальної мети, а не економічної.
2. Це процес створення економічної чи соціальної цінності, які є суспільно корисною.
3. Соціальне підприємництво є об'єктивним процесом розвитку підприємництва згідно із системним підходом.
4. Відповідає постулатам сталого розвитку, тобто ведення підприємницької діяльності, яка «підключається» про майбутні покоління.

5. Базою соціального підприємництва є соціальна відповідальність, яка передбачає усвідомлення ролі економічного суб'єкта в розвитку суспільних відносин.

6. Поєднання економічної та соціальної спрямованості підприємництва стимулює формування інноваційних підходів у технічній, організаційній і комерційних сферах діяльності.

7. Поєднання економічної та соціальної складової у процесі підприємницької діяльності приводить до отримання синергетичного ефекту – створення позитивної репутації та отримання додаткових як економічних, так і інших вигод.

8. Соціальне підприємництво покращує механізм ведення підприємницької діяльності в усіх сферах: плануванні, фінансуванні, маркетингу та виробництві продукції.

Одна з важливих характеристик соціального підприємництва пов'язана із соціальним інноваціями. Це поняття тлумачиться як «процес розробки та впровадження ефективних рішень для складних і часто системних соціальних та екологічних проблем на підтримку соціального прогресу. Соціальні інновації не є прерогативою чи привілеєм будь-якої організаційної форми чи правової структури. Рішення часто вимагають активної співпраці між урядом, бізнесом і некомерційним світом [40, с.10].

Термін «соціальне підприємство» використовується для охоплення таких видів бізнесів, що [44]:

спрямовані на робочу інтеграцію вразливих верств населення,
ставлять за мету розвиток депресивних територій,
надають соціальні послуги,
розвивають такі сфери як спорт, екологія, культура.

Вивчаючи наукові публікації за темою дослідження можемо скласти порівняльну характеристику рис соціального та класичного підприємництва (табл. 1.2), що дозволить їх більш чітко розрізнити у вітчизняній практиці, хоча повністю підтримуємо думку А.Корнецького відносно того, що в умовах

війни в Україні кожен бізнес має бути соціальним (тобто долучатись до вирішення важливих соціальних проблем).

Таблиця 1.2 – Порівняльна характеристика рис соціального та класичного підприємництва

Критерій порівняння	Класичне (традиційне) підприємництво	Соціальне підприємництво
Основна мета створення та діяльності	Отримання прибутку	Вирішення соціальних проблем
Пріоритетний напрям діяльності	Бізнесовий (підприємницька діяльність)	Соціальна діяльність
Законодавча регульованість	Наявний пакет нормативних документів, щодо регулювання підприємницької діяльності	Поняття «соціальне підприємництво» відсутнє у чинному українському законодавстві
Джерела фінансування	Практично повна відсутність від зовнішніх джерел фінансування	Кошти учасників СП, прибуток від власної діяльності, гранти, мікрофінансування
Розподіл і використання прибутку	Прибуток розподіляється між засновниками, інвесторами, акціонерами	Прибуток реінвестується або фінансується в певні соціальні проекти
Основні групи ризиків	Економічні	Економічні та соціальні
Ціннісна пропозиція	Пов'язана з обслуговування ринків, забезпечення попиту та отримання фінансового прибутку.	Пов'язана з трансформаційною користю, суспільними змінами, створенням соціально значущих продуктів, зокрема важливих для представників окремих соціальних груп
Пріоритети інноваційної діяльності	Продуктові, технологічні	Соціальні, екологічні
Пріоритети в управлінні персоналом	Формування HR стратегії на основі економічних цілей бізнесу. Запит на підприємницькі навички, домінуючі цінності мають матеріальний характер	Формування HR стратегії на основі розуміння індивідуальних підходів до роботи та цінностей людей. Ширший перелік вимог до підприємців, запит на вищий рівень професійності

Джерело: складено авторами

Основними цінностями, що керують функціонуванням соціальних

підприємств є солідарність, прихильність до працівників, стійкість [2]. На думку фахівців, характеристиками справжнього соціального підприємництва виступають: покликання, потенціал, перспектива.

В науковій літературі можна зустріти дослідження, що вказують на спорідненість соціального підприємництва та соціальної роботи, а також ті, що демонструють зв'язок соціального підприємництва та соціальної політики [40, с.8].

Взаємозв'язок із соціальною роботою простежується передусім на основі розкриття мети соціальної роботи (надання підтримки особі, групі, спільноті, спрямованої на підвищення та/або відновлення їхньої спроможності до соціального функціонування, отримання ресурсів для забезпечення гідного життя) та ролі соціального працівника як агента змін. Крім того, принципи соціальної роботи як професії, моральний обов'язок допомагати вирішувати проблеми клієнтів за допомогою використання всіх доступних ресурсів, за висновком науковців, розкривають точки дотику між соціальними підприємцями та соціальними працівниками як акторами соціальних змін, здатними сприяти добробуту суспільства [40, с.9].

Взаємозв'язок соціальної політики та соціального підприємництва відзначається важливістю соціальних підприємств як партнерів уряду в досягненні таких цілей соціальної політики як подолання бідності, зменшення рівня безробіття, підвищення соціального зв'язку [40, с.10]. Зазначені питання є надзвичайно актуальними для України в умовах воєнного стану, та будуть набувати нових проявів на етапі повоєнного відновлення економіки країни та її регіонів, особливо тих, що найбільше постраждали від повномасштабного вторгнення росії.

1.2 Роль соціального підприємництва у розвитку економіки та її повоєнному відновленні

Соціальне підприємництво відіграє важливу роль у розвитку соціальної економіки і його роль надзвичайно зростає в умовах війни, коли в країні загострюються соціально-економічні проблеми, а кількість осіб, що належать до соціально-вразливих категорій значно зростає. На етапі повоєнного відновлення економіки соціальне підприємництво може виступати своєрідним комплексним антикризовим інструментом, оскільки спроможне вирішувати одночасно важливі економічні та соціальні питання без залучення державних коштів та інших видів ресурсів. Особливу роль соціального підприємництва в економіці країни підкреслюють українські науковці. Так, Г. Матвієнко-Біляєва [19] зазначає, що соціальне підприємництво є важливим механізмом для підвищення рівня соціально-економічного розвитку країни в цілому. У своїй роботі М.В.Школяр підкреслює, що у розвитку економіки та громадянського суспільства соціальні підприємства відіграють неабияку роль [48, с. 87]. Зокрема, вони [48, с. 87]:

сприяють розвитку економіки і суспільства, пропонуючи можливості для створення робочих місць і нових форм підприємництва та зайнятості;

допомагають подолати соціальну ізоляцію (завдяки їх діяльності можливе працевлаштування людей з обмеженими фізичними і психічними можливостями; тих, хто тривалий час був безробітним; представників груп ризику);

активізують участь і добровільну роботу громадян, зміцнюючи таким чином єдність громади;

сприяють розвитку широкого спектра соціальних послуг, які є вкрай потрібними для суспільства, але якими не прагне займатися звичайний бізнес (малоприбуткові, неprestижні, ті, що потребують спеціальної професійної підготовки);

знижують навантаження на місцеві бюджети у вирішенні соціальних проблем (актуально в умовах хронічного дефіциту бюджетних коштів);

пропонують нові шляхи надання та реформування державних соціальних послуг;

розширюють можливості отримання різноманітних та якісних соціальних послуг членами громади;

дають змогу з більшою ефективністю використовувати наявні ресурси регіону у вирішенні соціальних проблем.

Відповідно до функціонального призначення соціальне підприємництво [47, с.247]:

1. надає державні послуги в новий спосіб і задовольняє потреби громади, а також створює робочі місця;
2. збагачує професійний досвід людей та знижує соціальну напругу;
3. відроджує сільські й міські території та поліпшує їхню соціальну інфраструктуру;
4. розширює активність громадян, які можуть вирішувати свої проблеми;
5. підтримує громадські ініціативи, інноваційні проекти й творчу активність.

Соціальні бізнес-процеси, які є основою соціального підприємництва, позитивно впливають на економіку. Серед економічних наслідків соціальних бізнес-процесів виділяються такі [12, с.278]:

створення нових робочих місць і, як наслідок, зменшення рівня безробіття;

наповнення бюджетів різного рівня;

соціальні підприємства можуть надавати соціальні послуги пільговим категоріям, що зменшить видатки бюджету;

соціальне підприємництво сприяє соціалізації людей з обмеженими можливостями та їх трудовій інтеграції;

залучення представників конкретної групи споживачів соціальних товарів, робіт чи послуг, що дає змогу прозоро оцінити діяльність соціального підприємства;

соціальні підприємства покращують інвестиційний імідж країни, оскільки інвестори, які вкладають кошти в розвиток таких підприємств, легше відслідковують їх використання;

підвищення конкурентоспроможності економіки шляхом наповнення ринку якісними товарами та послугами, які виробляють соціальні підприємства.

Науковці Харківського національного університету будівництва та архітектури надають узагальнену типізацію суб'єктів соціального підприємництва (рис.1.1).

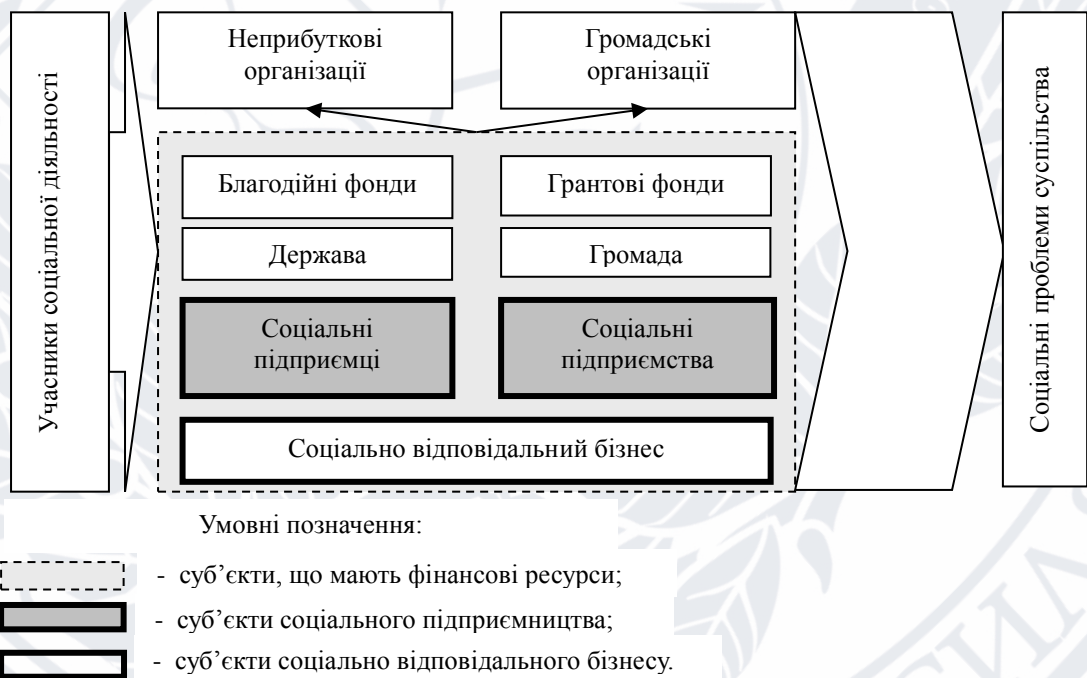

Рисунок 1.1 - Типізація суб'єктів соціального підприємництва

Джерело: [35]

Отже, ключовими суб'єктами соціального підприємництва є соціальні підприємства та соціальні підприємці. Соціальне підприємство – це підприємство, головна мета якого здійснювати соціальний вплив, а не

отримувати прибуток для своїх власників чи акціонерів. Воно функціонує, надаючи товари та послуги на ринку підприємницьким та інноваційним способом і використовує свої прибутки насамперед для досягнення соціальних цілей.

Соціальне підприємство фактично виступає оператором соціальної економіки та має за мету досягнення соціального впливу, а не отримання прибутку для власників чи акціонерів [44]. Діяльність такого підприємства спрямована на продаж послуг або товарів насамперед для досягнення соціальних цілей.

В основі діяльності соціального підприємства лежать наступні принципи [39, с.20]:

- а) підприємство перебуває у спільній власності його членів, основою якої є нерівний розподіл акцій;
- б) членство визначається статутом організації; наприклад, членами можуть бути співробітники, місцеві жителі, клієнти та користувачі;
- в) демократичне прийняття рішень (одна людина – один голос);
- г) доходи реінвестуються в підприємство та / або спрямовуються на соціальні та екологічні цілі;
- д) підприємство може отримувати як власні доходи, так і гранти;
- е) підприємство як здійснює комерційну діяльність, так і реалізовує соціальні заходи (деколи вони поєднуються);
- є) комерційні, соціальні, екологічні здобутки оцінюються фінансовим та соціальним аудитом; ж) соціальне підприємство спрямоване на створення соціальної цінності, а не приватного капіталу.

Метою функціонування соціального підприємництва є допомога суспільству шляхом використання соціальних можливостей для вирішення соціальних проблем. Для реалізації цієї мети, основними завданнями соціальних підприємств (організацій) є [37, с.12]:

– вирішення соціальної проблеми, яку впродовж певного часу не вирішили через обмежений доступ певної цільової групи до фінансових та

політичних ресурсів для її розв'язання;

- розробка та впровадження інноваційного механізму вирішення соціальної проблеми, який порушує усталений, але не справедливий стан речей;

- вивільнення ресурсів для цільової групи, що передбачає краще майбутнє не тільки для окремих індивідів, але й для суспільства в цілому.

Сучасна практика передбачає наявність різних видів соціальних підприємств (рис.1.2). Однак, часто в одному підприємстві поєднуються кілька типів водночас. Загалом, соціальні підприємства можна розглядати як гібридні організації, межі яких визначені інституційними траєкторіями. Подвійні підсумки їхньої діяльності поєднують ринкові і неринкові ресурси; загальний інтерес і, в деяких випадках, взаємні або фінансові інтереси; а також економічну діяльність і соціальні або суспільні цілі [39, с.22].

Рисунок 1.2 – Типологія видів соціальних підприємств
Джерело: складено на основі [33]

Бізнес-діяльність соціального підприємця відрізняється від звичайного комерційного підприємця своїм фокусом на розв'язанні соціальних проблем та впровадженні соціальних інновацій. Ось декілька ключових аспектів бізнес-діяльності соціального підприємця:

Соціальна місія: Визначення конкретної соціальної проблеми або потреби, яку підприємець прагне вирішити. Формулювання чіткої соціальної місії та цілей, що дозволяє підприємцю сфокусувати свою діяльність на досягненні певного соціального впливу.

Бізнес-модель: створення бізнес-моделі, яка поєднує генерацію прибутку з реалізацією соціальної місії. Розробка стійкого та ефективного підходу до вирішення соціальних проблем через комерційну діяльність.

Інновації: використання інноваційних підходів та технологій для вирішення соціальних викликів. Запровадження новаторських ідей та рішень, спрямованих на покращення життя цільової аудиторії.

Фінансова стійкість: створення стійкої фінансової бази для підтримки довгострокових соціальних ініціатив. Розробка стратегій для залучення фінансування, включаючи гранти, інвестиції та інші джерела фінансування.

Вимірювання соціального впливу: розробка системи метрик та інструментів для вимірювання соціального впливу діяльності. Постійний аналіз та звітність щодо досягнень у сфері соціальної місії.

Стейкхолдерська взаємодія: встановлення партнерських відносин з іншими організаціями, урядовими структурами, бізнесом та спільнотами. Взаємодія та залучення різних зацікавлених сторін для спільного досягнення соціальної місії.

Соціальний маркетинг та звітність: використання соціального маркетингу для підняття свідомості про соціальну проблему та діяльність підприємства. Регулярна звітність та відкритість стосовно результатів та впливу на спільноту. Соціальний підприємець володіє балансом між досягненням фінансового успіху та вирішенням соціальних проблем, що вимагає творчості, наполегливості та інноваційного мислення.

Складові бізнес-діяльності соціального підприємства візуалізовано представлені на рис.1.3.

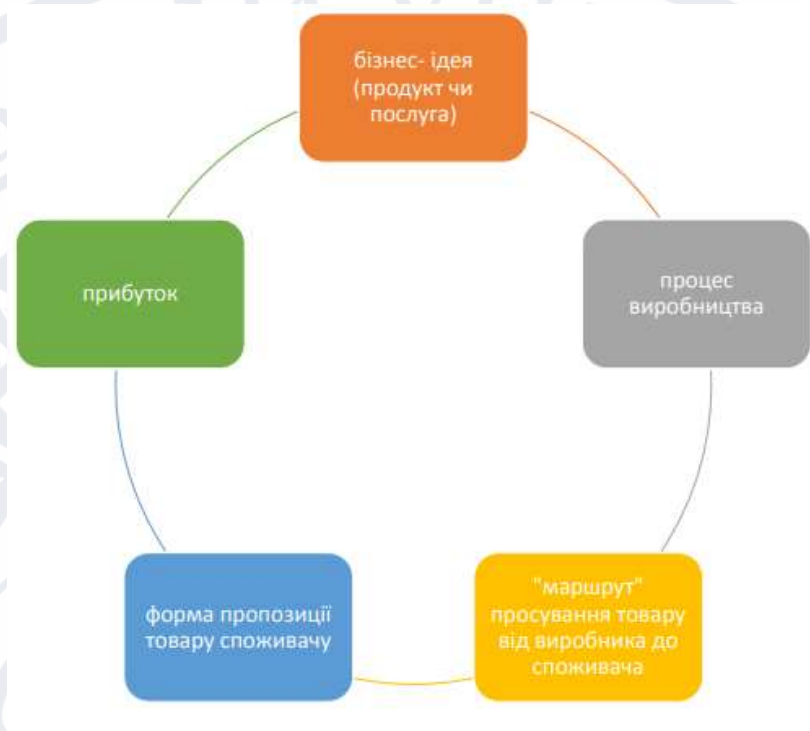

Рисунок 1.3 – Складові бізнес-діяльності соціального підприємства

Соціальне підприємництво як інструмент розвитку та повоєнного відновлення економіки має економічну, соціальну та екологічну ефективність.

Економічна ефективність діяльності соціального підприємства виражається у незалежності і прибутковості, соціальна ефективність – у досягненні соціальних результатів, підтримці місцевої спільноти, екологічна ефективність – у застосуванні екологічних матеріалів, програм енерго- та ресурсозбереження; екології праці [37, с.10].

Переваги від впровадження соціального підприємництва для економіки країни та окремих соціальних груп населення можуть полягати в такому:

- збільшення соціального капіталу;
- зменшення рівня безробіття;
- створення додаткових робочих місць;
- підвищення рівня та якості життя населення;

розвиток тієї сфери діяльності, в якій певна соціальна група може займатися ефективною економічною діяльністю у відповідності зі своїми психічними особливостями і психологічними характеристиками;

вирішення актуальних екологічних проблем чи покращення екологічного стану території.

В умовах воєнного стану та повоєнного відновлення економіки надзвичайно актуальним є запровадження соціального підприємництва в контексті забезпечення зайнятості, рівня доходів та надання певних соціальних послуг, перш за все, для тих категорій населення, які найбільше постраждали від війни: внутрішньо переміщені особи, ветерани та члени їх родин тощо.

1.3 Зарубіжний досвід розвитку соціального підприємництва

За межами України (особливо в Європі та США) соціальне підприємництво впевнено зайняло свою нішу у суспільстві. Світова практика соціального підприємництва має значний теоретичний та практичний доробок. У зв'язку з цим, українські дослідники приділяють увагу вивченню зарубіжного досвіду соціального підприємництва, що може стати підґрунтям його поширення та підтримки в Україні. Так, зокрема, досвід розвитку соціального підприємництва в ЄС, що може бути використаний в Україні та проблеми розвитку соціального підприємництва проаналізовано в роботах Г.Ю. Міщук, Р.Р. Пилипчук [20], М.В. Школяр [48]. Під час дослідження сутності соціального підприємництва не можна оминати увагою підхід EMES – європейської дослідницької мережі, яку створила у 1996 р. група дослідників, що були представниками усіх країн-членів ЄС; мережа отримала свою назву від своєї першої програми досліджень: "Поява соціальних підприємств в Європі" ("the EMERgence of Social enterprises in Europe") [48].

В багатьох країнах світу немає законодавчо закріпленого поняття

соціального підприємництва. Відсутність уніфікованих підходів до ідентифікації соціальних підприємств у ЄС значно ускладнює облік кількості та результатів їхньої діяльності. У зв'язку з цим найбільш поширеним в ЄС є використання сутнісних характеристик соціальних підприємств, що передбачені ще у посланні Єврокомісії до Європарламенту 2011 р.: наявність соціальної місії, що стала причиною комерційної діяльності; реінвестування прибутку з соціальною метою; використання демократичних засад управління підприємствами [20, с.155].

Разом з тим, соціальне підприємництво поступово виокремлюється у потужний підприємницький сектор. Як свідчать результати одного з найгрунтовніших досліджень у цій сфері, здійсненого М. Дорінгером (Matthew F. Doeringer) за результатами аналізу звітів Єврокомісії, кількість соціальних підприємств в ЄС становить біля 2 млн, що складає майже 10 % європейських підприємств, забезпечуючи зайнятість близько 11 млн осіб або 6 % від загального числа зайнятих [20, с.155].

У своєму дослідженні Г.Ю.Міщук та Р.Р.Пилипчук виділяють такі групи країн за рівнем легітимації статусу та критеріальних ознак соціальних підприємств (СП) [20, с.156]:

1) країни з офіційно визначеним статусом СП та чіткими межами критеріїв ідентифікації: Болгарія, Італія, Литва, Словаччина, Фінляндія, Хорватія;

2) країни, в яких СП дуже поширені у суспільних відносинах, для моніторингу розроблені критерії з числовими значеннями, але окремий юридичний статус законодавчо не закріплено: Естонія, Чехія;

3) країни з офіційно визначеним статусом СП, але з визначенням лише загальних рис, без числових меж критеріальних ознак: Велика Британія, Данія, Ірландія, Люксембург, Словенія;

4) країни, в яких активно діють різновиди СП, без окремо встановлених офіційних норм щодо статусу та критеріїв ідентифікації: Австрія, Бельгія, Греція, Іспанія, Нідерланди, Німеччина, Польща, Португалія, Румунія,

Угорщина, Франція, Швеція;

5) країни, в яких окремий правовий статус та числові межі ознак ідентифікації СП не визначені, вони створюються як волонтерські, неприбуткові організації для вирішення певних проблем (Кіпр, Мальта) та асоціації / фонди зі статусом «організацій суспільної користі» (Public Benefit Organisation) – Латвія.

Як уже зазначено, немає єдиної думки щодо сутності поняття «соціальне підприємництво». Особливо відзначними є позиції європейських та північноамериканських дослідників, що пов'язане з особливостями історичного розвитку соціального підприємництва у країнах Європи та США [48].

Загалом, у США акцентують на ролі соціального підприємництва як можливості для недержавних неприбуткових організацій отримувати кошти для підтримки своєї діяльності. Підтримку розвитку соціального підприємництва у США, загалом, надають приватні організації, що проводять дослідження в цій галузі та забезпечують фінансову підтримку і надають освітні та консультаційні послуги соціальним підприємцям. Дещо обмежена, в основному, непрямая державна підтримка для соціальних підприємств у США відбувається на місцевому, регіональному і федеральному рівнях. Водночас, програми суспільного розвитку, які безпосередньо неспрямовані на розвиток соціального підприємництва та фінансуються владними органами різних рівнів, можуть також надавати істотну підтримку цій формі ведення бізнесу. Існують також державні та федеральні програми для соціальних підприємств, які здійснюють реабілітацію і працевлаштовують осіб з особливими потребами (Defourny & Borzaga, 2001, p. 146).

Концепція соціального підприємства у США передбачає можливість існування соціальних підприємств різних правових форм та приділяє значну увагу формуванню доходів та комерційній життєздатності соціального підприємства (Duniam & Eversole, 2013).

У Європі, на відміну від США, основним вважають не прибуток, а

місію організації. Розвиток соціального підприємництва пов'язаний з розвитком громадянського суспільства і значною мірою відбувається за підтримки державних інституцій. Діяльність соціального підприємства може підтримуватись за рахунок пільг і дотацій від держави.

Державна підтримка охоплює появу нового законодавства та координацію політики і діяльності конкретних підрозділів уряду і державних програм, спрямованих на підтримку соціального підприємництва. Тут акцентують на користі таких підприємств для суспільства, і на їх потенціалі для розвитку почуття соціальної відповідальності у світі. У Європі наголошують на процедурах і демократичному управлінні соціальним підприємством, участі акціонерів у розподілі прибутків. Обмеження способів розподілу прибутку передбачає, що він може бути або реінвестований у підприємство, або спрямований на підтримку соціальної місії. Окрім цього, у більшості країн Європи є законно затверджені організаційно-правові форми діяльності соціальних підприємств, внаслідок чого соціальні підприємства є дещо обмеженими у виборі форм і сфер своєї діяльності [48, с86].

Домінантним типом соціальних підприємств в Європі є "соціальні підприємства, що займаються інтеграцією осіб, що належать до вразливих груп населення, через працю" ("work integration social enterprises" (WISEs) (Duniam & Eversole, 2013, p. 7). У європейських країнах соціальне підприємництво розглядають як "бізнес із соціальною місією".

Світовий досвід показує, що найчастіше економічна діяльність соціальних підприємств зосереджена у таких сферах: соціальна та економічна інтеграція вразливих верств населення та інші види соціальної роботи; освіта та охорона здоров'я; культура, туризм, спорт та організація дозвілля; сільське господарство, мисливство, лісове господарство і рибальство; консалтинг, мікрофінансування, організація тимчасового розміщення та харчування [20, с. 156].

При цьому, в різних країнах світу використовують різні підходи щодо встановлення норм реінвестування прибутку на соціальні цілі (рис.1.4).

Норми реінвестування прибутку на соціальні цілі			
<i>не визначено</i>	<i>не менше 30%</i>	<i>понад 50%</i>	<i>100%</i>
Італія Литва	Словаччина	Болгарія Фінляндія Хорватія (не < 75%) Чехія	Естонія

Рисунок 1.4 – Рекомендовані державою норми реінвестування прибутку на соціальні цілі в різних країнах світу

Джерело: складено на основі [20, с. 157].

На нашу думку, для упорядкування критеріїв віднесення підприємців до сфери соціального підприємництва в Україні можна використати підхід Словаччини у вигляді встановлення норми реінвестування не менше 30%, оскільки встановлення вищої межі буде не доступним українським підприємцям, особливо в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення економіки.

Одна з найбільш ранніх концепцій соціального підприємництва в Європі сформована в Італії з прийняттям у 1991 р. закону, який визначав особливу правову форму «соціальних кооперативів», розпочався згодом швидкий розвиток соціальних підприємств [51, с. 33]. В Італії існують два особливих різновиди – група А (кооперативи, що надають послуги: соціальні, освітні, охорони здоров'я) та група Б (соціальні підприємства трудової інтеграції, сутність діяльності яких полягає в наданні допомоги соціально незахищеним особам на ринку праці шляхом їх працевлаштування, професійної підготовки та надання інших видів допомоги) для розмежування видів діяльності СП, що уже є ознакою їх значної поширеності. За досвідом Італії таку ж градацію соціальних підприємств із виділенням двох груп використовує сьогодні і Словенія, щоправда, без деталізації інших ознак цих

підприємств [51, с. 33].

У такому ж становищі щодо відсутності законодавчо невизначеного статусу соціального підприємництва, як Україна, знаходиться Велика Британія. У цій країні також немає єдиного закону про соціальний бізнес, як і єдиного нормативного визначення. Але регулювання діяльності соціального підприємництва здійснюється в громадському секторі спеціальними асоціаціями, які надають бізнесу бейдж, що свідчить про їхню соціальну спрямованість, якщо підприємство підходить за їх критеріями. Після визнання асоціації надають соціальним підприємствам фінансову, інформаційну та іншу підтримку. Ця країна є однією з країн лідерів по кількості соціальних підприємств на 10 тис. населення країни [20, с. 159]. Британський досвід організації соціальних підприємств у формах соціальних фірм; трастів розвитку; компаній з посередництва на ринку праці; благодійних торговельних організацій є поширеним у світовій практиці розвитку СП.

Саме у Великій Британії з 2005 р. виникли так звані «компанії суспільного інтересу», принципи діяльності яких перенесені на найбільшу в ЄС кількість різновидів соціальних підприємств. Вони є найуспішнішим у світі прикладом вирішення проблем зайнятості вразливих груп населення, хоч і не мають дуже чіткого законодавчого визначення [20, с. 159].

В Іспанії існують спеціальні національні законодавчі норми, які хоч і не дозволяють вважати юридично закріпленим статус соціальних підприємств, але створюють умови для розвитку національних різновидів такого бізнесу. Наприклад, в Іспанії зайнятість вразливих груп населення підтримується шляхом створення не лише через діяльність СПТІ і так званих «Кооперативів соціальної ініціативи», але й підприємств, що є фактично альтернативою державним центрам зайнятості – Центри зайнятості вразливих людей. Окрім безпосереднього працевлаштування вразливих груп населення, такі організації забезпечують інформаційну підтримку інших різновидів СП. Законодавчим підґрунтям для їхньої діяльності є Закон 13/1982 про соціальну

інтеграцію інвалідів, а метою – інтеграція максимальної кількості людей з обмеженими можливостями на відкритому ринку праці [20, с. 160].

Прогресивним є молдовський досвід розвитку соціального підприємництва. Ця країна вже надала соціальному підприємництву статус, а поступово планує зробити критерії відбору більш м'якими та надати соціальному бізнесу податкові пільги.

Особливості молдавського досвіду розвитку СП:

1. Підтримка держави: Уряд Молдови визнає важливість соціального підприємництва та здійснює кроки для створення сприятливого законодавства та підтримки цього сектору.

2. Фінансова підтримка: Існують програми та фонди, які надають фінансову підтримку соціальним підприємствам у Молдові.

3. Розвиток соціальних підприємств у сільській місцевості: Однією з особливостей може бути акцент на розвиток соціальних підприємств у сільській місцевості для підтримки місцевих спільнот та зменшення відтоку населення до міст.

4. Партнерство з неурядовими організаціями: Взаємодія між соціальними підприємствами та неурядовими організаціями може бути важливим чинником успіху.

Таким чином, за ступенем втручання держави у розвиток соціального підприємництва, дослідники виокремлюють дві групи країн [20, с. 163]:

1) країни, де створення СП активно відбулося як виклик на соціальні проблеми навіть без державного втручання – це країни із дуже високим людським та економічним розвитком (Велика Британія, Італія, Фінляндія, тощо);

2) країни, де створення соціальних підприємств потребувало більшої участі держави у вигляді формування чіткого правового поля діяльності, уточнення критеріїв ідентифікації та правового статусу (Болгарія, Естонія, Литва, Хорватія, інші).

Зазначимо, що для України більш дієвим може бути другий підхід, коли саме держава виступатиме каталізатором розвитку соціального підприємництва та ведення соціального бізнесу.

Звіт Європейської Комісії «Соціальні підприємства та їх екосистеми в Європі» 2020 р. свідчить про зростання уваги до інституціоналізації соціального підприємництва на рівні державної політики в європейських країнах (як в країнах Західної Європи, так і Центральної та Східної Європи). Досвід цих держав виявляє різні інструменти політичного визнання цього інституту [40, с. 10]:

створення спеціальних міністерських підрозділів, структур, департаментів на центральному рівні або на регіональному/муніципальному рівнях, відповідальних за сприяння розвитку соціальних підприємств (безпосередньо цільова спрямованість), або соціальної економіки (більш широкий контекст);

пряме або опосередковане визнання їхньої ролі як постачальників послуг публічного інтересу (реформи у сферах соціального забезпечення, зайнятості, державних закупівель);

прийняття спеціальних національних або регіональних/місцевих стратегій розвитку соціального підприємництва, соціальної економіки, громадянського суспільства.

Зарубіжна практика має такі приклади стратегічних документів, які пов'язані із питанням розвитку соціального підприємництва [40, с. 10]:

прийняття національних стратегій з питань розвитку соціального підприємництва (Данія, Великобританія Ірландія, Словенія, Хорватія, Греція, Швеція);

прийняття національних стратегій розвитку соціальної економіки (Болгарія, Люксембург, Франція, Словенія, Литва, Польща);

прийняття національних стратегій розвитку громадянського суспільства (Великобританія, Естонія, Хорватія);

врахування питання соціальних підприємств в національній стратегії

соціального залучення та подолання бідності (Румунія);

вироблення рекомендацій для проєктів соціальних підприємств (Литва);

розробка положення про статус соціального підприємництва (Латвія).

Важливо зазначити, що кожна країна має свої унікальні виклики та можливості, і впровадження досвіду з іншої країни повинно враховувати конкретні умови та контекст. Перед вживанням будь-яких заходів слід провести аналіз та консультації з відповідними експертами та стейкхолдерами.

Висновки до розділу 1

Визначено, що соціальне підприємництво є для вітчизняної науки відносно новою категорією, адже ані в літературі, а ні в законодавчій базі України не міститься загальновизнаного тлумачення цієї категорії. Існують різні підходи до розуміння соціального підприємництва. Так, його розуміють як соціальне з огляду на: а) збалансованість економічних і соціальних цілей; б) розвиток соціального капіталу; в) гібридні форми організації; г) мету проєкту чи діяльності. Термін «соціальне підприємство» використовується для охоплення таких видів бізнесів: спрямовані на робочу інтеграцію вразливих верств населення, ставлять за мету розвиток депресивних територій, надають соціальні послуги, розвивають такі сфери як спорт, екологія, культура.

На основі вивчення наукових публікацій за темою дослідження складено порівняльну характеристику рис соціального та класичного підприємництва за 9 критеріями, що свідчать про те, що основною метою діяльності СП є вирішення соціальних проблем, а їх прибуток реінвестується або фінансується в певні соціальні проєкти.

Встановлено, що соціальне підприємництво відіграє важливу роль у розвитку соціальної економіки і його роль надзвичайно зростає в умовах війни, коли в країні загострюються соціально-економічні проблеми, а

кількість осіб, що належать до соціально-вразливих категорій значно зростає. Діяльність СП може мати економічний, соціальний та екологічний ефекти. Позитивний вплив СП полягає у такому: сприяння розвитку економіки і суспільства, пропонуючи можливості для створення робочих місць і нових форм підприємництва та зайнятості; допомога у подоланні соціальної ізольованості, активізація участі і добровільної роботи громадян, сприяння розвитку широкого спектра соціальних послуг, які є вкрай потрібними для суспільства, але якими не прагне займатися звичайний бізнес; зниження навантаження на місцеві бюджети у вирішенні соціальних проблем, пропозиція нових шляхів надання та реформування державних соціальних послуг; змога з більшою ефективністю використовувати наявні ресурси регіону у вирішенні соціальних проблем.

Проаналізовано, що світова практика соціального підприємництва має значний теоретичний та практичний доробок. В багатьох країнах світу, як і в Україні немає законодавчо закріпленого поняття соціального підприємництва. В світі сформовано дві основні моделі СП: американську та європейську, яка охоплює 2 групи країн, залежно від ступеня державного втручання в регулювання соціального підприємництва: 1) країни, де створення СП активно відбулося як виклик на соціальні проблеми навіть без державного втручання (Велика Британія, Італія, Фінляндія, тощо); 2) країни, де створення соціальних підприємств потребувало більшої участі держави у вигляді формування чіткого правового поля діяльності, уточнення критеріїв ідентифікації та правового статусу (Болгарія, Естонія, Литва, Хорватія, інші).

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СТАНУ ТА ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

2.1 Оцінка негативного впливу війни на соціально-економічну сферу в Україні

Внаслідок воєнної агресії росії, з лютого 2022 р. економіка України та регіонів відчула нові виклики, що потребують запровадження нових антикризових управлінських підходів задля підтримки життєспроможності економіки та збереження економічного й людського потенціалу. Серйозною соціально-економічною проблемою на тлі руйнування економічної та промислової інфраструктури, згорання бізнесу, є зростання кількості осіб, які втратили джерело трудових доходів та масове зростання кількості внутрішньо-переміщених осіб (за інформацією Мінреінтеграції їх чисельність становить понад 7 млн. осіб, з яких понад 5 млн. осіб – офіційно мають статус ВПО).

Найбільш серйозні втрати економіка країни понесла у перші місяці повномасштабного вторгнення РФ, в цілому за перший рік повномасштабної війни економіка України впала на третину: за даними Держстату, Україна у 2022 р. втратила 29,1% реального ВВП [4]. Порівняно з третім кварталом падіння ВВП у четвертому кварталі 2022 року оцінюється у 4,7% (з урахуванням сезонного чинника). Реальний ВВП України у четвертому кварталі 2022 року знизився на 31,4%, якщо за порівняння брати четвертий квартал 2021 року.

Динаміка номінального ВВП в Україні у 2018-2019 рр. представлена в табл.2.1.

Таблиця 2.1 – Динаміка номінального ВВП в Україні у 2018-2022 рр.

	Роки				
	2018	2019	2020	2021	2022
Номінальний ВВП (в фактичних цінах), млн грн	3558706	3974564	4194102	5459574	5191028
Реальний ВВП в цінах попереднього року, млн грн	3083409	3675728	3818456	4363582	3865780
Різниця (реальний – номінальний), %	-13,4	- 7,5	-9,0	-20,1	-25,5
Номінальний ВВП у розрахунку на душу населення, дол США	3095,2	3659,8	3725,6	4826,6	3900,5
Приріст до попереднього року, %	17,2	18,2	1,8	29,6	-19,2

Таким чином, з даних табл.2.1 наочно простежується значне зниження як номінального, так і реального ВВП в Україні у 2022 р., а номінальний ВВП у розрахунку на душу населення у доларовому еквіваленті фактично повернувся до рівня 2018 р. (падіння порівняно з 2021 р. становило 19,2%).

Темпи зміни реального ВВП, який є більш показовим з точки зору оцінки соціально-економічного стану економіки країни в умовах війни наведено на рис.2.1, з якого видно стрімке зниження реального ВВП у II кварталі 2022 р. (на 36,4% порівняно з I кварталом 2022 р.) З 2023 р. намічена позитивна тенденція поступового зростання реального ВВП (у другому кварталі 2023 р.+19,5% порівняно з I кварталом 2023 р.).

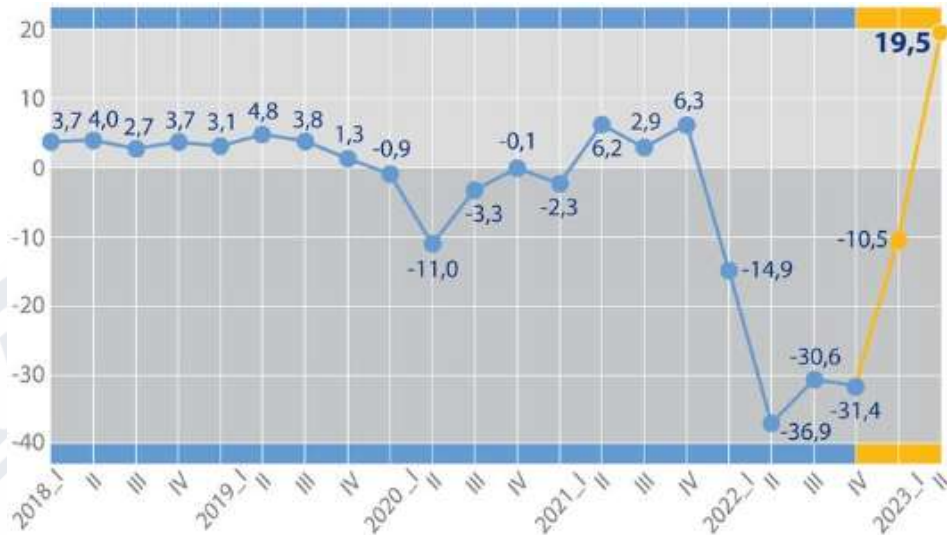

Рисунок 2.1 – Зміна реального ВВП в Україні, % до відповідного кварталу попереднього року

Однією з причин такого падіння стало суттєве зростання темпів інфляції (рис.2.2).

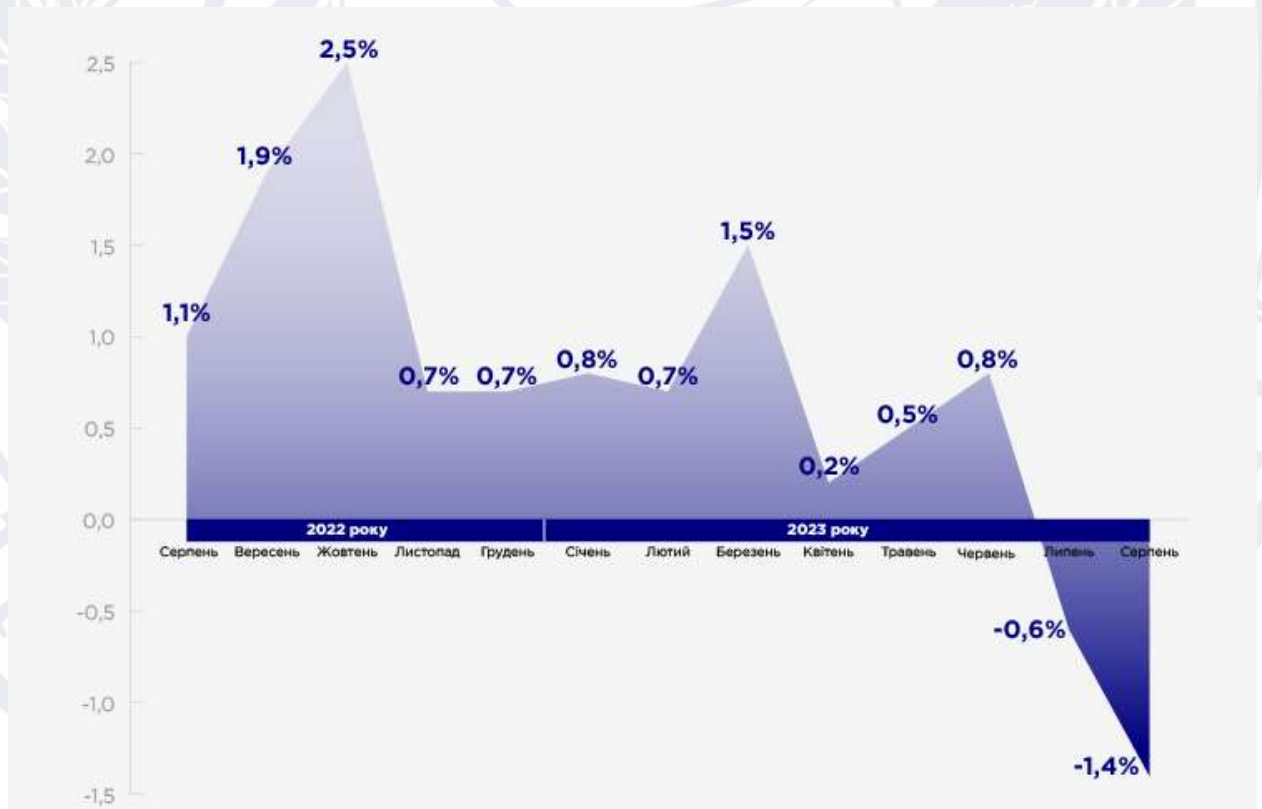

Рисунок 2.2 – Зміна індексу інфляції в Україні у 2022-2023 рр.

Як видно з рис.2.2 максимальний рівень зростання рівня інфляції спостерігався у вересні-жовтні 2022 р. Починаючи з червня 2023 р. темпи інфляції уповільнюються і з часу початку війни в перше фіксується зниження рівня інфляції, яке у серпні 2023 р. становило 1,4% порівняно з попереднім місяцем. Послабленню інфляційного тиску, за даними НБ України, сприяли достатня пропозиція продовольства та пального, а також досить швидке відновлення енергетичної системи від наслідків російських терактів. На зниження інфляції в Україні у 2023 р. вплинули такі чинники:

- поліпшення інфляційних очікувань з початку року на тлі емісійного фінансування,

- зміцнення готівкового курсу гривні,

- підвищення популярності гривневих активів, на що спрямовувалися вжиті НБУ заходи.

Згідно з прогнозами НБУ, у 2023 році в цілому інфляція знизиться із 18,7% до 14,8%, а в наступні роки – до однозначного рівня. Якщо енергоносії на світовому ринку надалі дешевшатимуть, внутрішній попит буде стриманий, а вплив монетарної політики НБУ зберігатиметься, то інфляція знижуватиметься.

Отже, війна «з'їла» майже третину економіки України та радикальним чином змінила її економічну географію. Вторгнення РФ вплинуло на всі сектори та попри активні бойові дії та щоденні виклики, економіка вже почала відновлюватися.

Станом на лютий 2023 року, згідно з другою швидкою оцінкою збитків і потреб України, з огляду на повний рік війни, прямі збитки в Україні сягнули понад 135 мільярдів доларів США; найбільше постраждали сектори житлового будівництва, транспорту, енергетики, торгівлі та промисловості. Збитки зосереджені в прифронтових областях, зокрема Донецькій, Харківській, Луганській, Запорізькій, Херсонській, Миколаївській, а також в областях, де було відновлення контролю урядом України, таких як Київська та Чернігівська області. Перебої в економічних ланцюгах та виробництві, а

також додаткові витрати, пов'язані з війною, разом оцінюються як збитки і становлять близько 290 мільярдів доларів США. Внутрішній валовий продукт (ВВП) України скоротився на 29,2 відсотка у 2022 році, а рівень бідності зріс з 5,5 відсотка до 24,1 відсотка у 2022 році (на основі межі бідності 6,85 доларів США на людину на день). Потреби у реконструкції та відновленні оцінюються приблизно в 411 мільярдів доларів США.

Збитки для українського сільського господарства оцінюються в 40,2 мільярда доларів США, з яких 78 відсотків від загальної суми становлять власне збитки у розмірі 8,72 мільярди доларів США, загальні збитки становлять 31,50 мільярдів доларів США. Збитки включають часткове або повне знищення машин і обладнання, складських приміщень, худоби, рибальства та аквакультури, багаторічних насаджень, а також включають вартість викрадених ресурсів та продукції.

Оцінка негативного впливу війни на соціально-економічну сферу в Україні включає ряд ключових аспектів, які впливають на життя громадян, економіку та інфраструктуру. Нижче представлені деякі аспекти цієї оцінки:

Людський капітал.

Втрати життів та поранення: Війна призвела до значних втрат людського капіталу внаслідок загибелі та поранення військовослужбовців та цивільних осіб.

Міграція та втрата спеціалістів: Конфлікт став причиною масової міграції та втрати кваліфікованих працівників, що може негативно впливати на розвиток регіонів.

Економіка та Інфраструктура:

Руйнування інфраструктури: військові дії призвели до руйнування доріг, мостів, електромереж, житлового фонду та інших об'єктів інфраструктури.

Втрати економічного потенціалу: конфлікт призвів до втрат економічного потенціалу в областях, які були економічно активними перед війною.

Соціальні аспекти:

Гуманітарна криза: війна призвела до гуманітарної кризи з евакуацією та переселенням населення, а також проблемами доступу до основних життєвих потреб.

Травматичний вплив на психіку: постійна загроза та стресові ситуації можуть мати травматичний вплив на психічне здоров'я населення.

Соціальна нерівність:

Втрати в соціальних групах: конфлікт може призвести до зростання соціальної нерівності через втрати та втрати в різних соціальних групах.

Ефективність управління та державна стабільність:

Втрати в управлінні та адмініструванні: війна призвела до втрати контролю України над частиною територій на Сході та Півдні, ускладнює процеси адміністрування частини територій, їх відновлення.

Таким чином, оцінка негативного впливу війни охоплює різноманітні аспекти, включаючи економічні, соціальні та гуманітарні наслідки. Війна в Україні спричинила гуманітарну, продовольчу та енергетичну кризи з руйнівним впливом на людей, економіку, інфраструктуру. Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) повідомило про понад 7,7 мільйонів українських біженців по всій Європі та 6,5 мільйонів внутрішньо переміщених осіб (ВПО) 37 в Україні. Загалом з 24 лютого 2022 року агентства ООН та гуманітарні партнери надали гуманітарну допомогу 13,5 мільйонам людей.

З 24 лютого 2022 року, початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну, до 17 квітня 2023 року Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ) зафіксувало 22 904 жертви серед цивільного населення країни: 8 534 убитих та 14 370 поранених. 2022 р., 16 462 жертви серед цивільного населення. Фактичні цифри значно вищі, оскільки отримання інформації з деяких місць, де тривають інтенсивні військові дії, було відкладено, а багато звітів все ще очікують підтвердження.

Фактичні цифри є значно вищими, але отримання інформації з місць збройного конфлікту та інтенсивних військових дій є проблематичним, а численні повідомлення ще потрібно перевірити. Через масштабні руйнування міських житлових районів і об'єктів цивільної інфраструктури життя мільйонів людей вкрай погіршилося, а в роботі основних служб виникають серйозні порушення. На сьогодні, за оцінками експертів, гуманітарної допомоги потребують щонайменше 17,7 мільйона осіб, а більше чверті населення – понад 14,6 мільйона - виїхали з місць свого постійного проживання.

Зазначимо, що війна по-різному впливає на жінок і чоловіків і загострює наявну нерівність. Жінки, які входять до вразливих груп, залишаються без уваги і набагато більше потерпають від негараздів, викликаних війною. Перед ними постають численні проблеми захисту, такі як гендерне насильство, пов'язане з конфліктом сексуальне насильство, хвилювання щодо захисту прав та інтересів дітей, торгівля людьми та боєприпаси, що не розірвалися. Особливого ризику зазнають діти, зокрема з числа внутрішньо переміщених осіб, діти в процесі переміщення, діти, що живуть в інтернатних закладах, діти з інвалідністю, а також діти, примусово депортовані Російською Федерацією на її територію. Війна спровокувала кризу психічного здоров'я дітей, зірвала освітній процес для 5,7 мільйона дітей, а 43 000 вчителів були вимушені переселитися. За оцінками, кожна десята школа у країні пошкоджена і непридатна до використання.

Дуже постраждала економічна інфраструктура України. Інфраструктура зазнала величезної шкоди, а закриття значної кількості підприємств призвело до зупинки економічної діяльності у багатьох регіонах. За попередніми оцінками, майже 50% підприємств призупинили свою діяльність, а довоєнний рівень зайнятості впав на 30%. За умови негайного припинення військових дій рівень зайнятості може швидко відновитися —будуть відновлені 3,6 мільйона робочих місць, що зменшить загальний рівень втрати зайнятості лише до 7,7%. У протилежному випадку, якщо міжнародний

збройний конфлікт продовжуватиметься, кількість втрачених робочих місць може зрости до 7 мільйонів – тобто 43,5% від довоєнного рівня зайнятості.

Великі промислові підприємства через війну зазнали збитків не менше 13 мільярдів доларів, що більше за середній розмір прямих іноземних інвестицій, які Україна залучала щорічно. За період воєнного часу значно знизився індикатор ділової впевненості, що характеризує ділову активність в промисловості (рис.2.3).

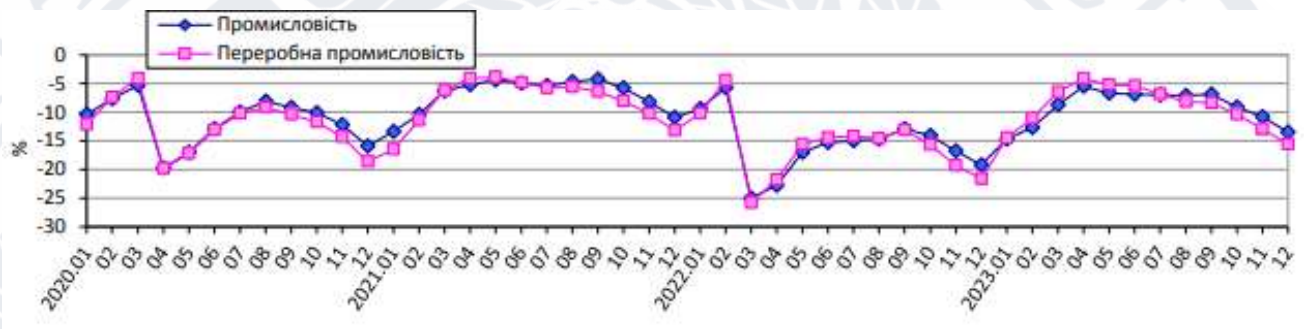

Рисунок 2.3 – Динаміка індикатора ділової впевненості в промисловості в Україні у 2020-2023 рр.

Релокація охопила менше 2% від загальної кількості зареєстрованих бізнесів у прифронтових регіонах, хоча в цілому по країні з релокацією стикнулись близько 20% українських підприємств - в когось переїхали співробітники (ІТ), хтось перемістив виробництва чи окремі підрозділи. За даними Міністерства економіки України за рік війни було релоковано 800 підприємств, 623 з яких до березня 2023 р. вже відновили роботу на новому місці. Станом на кінець вересня 2023 р. ці цифри становили відповідно 840 підприємств та 667 підприємств. Географія релокації підприємств представлена на рис. 2.4.

За даними Опендатабот, найбільша частина бізнесів для нового місця роботи станом на кінець вересня 2023 р. обрали Закарпатську та Львівську області — по 120 та 199 компаній відповідно. Серед популярних та безпечних регіонів для підприємців є Чернівецька область — 78 релокантів, та Івано-Франківщина — 70.

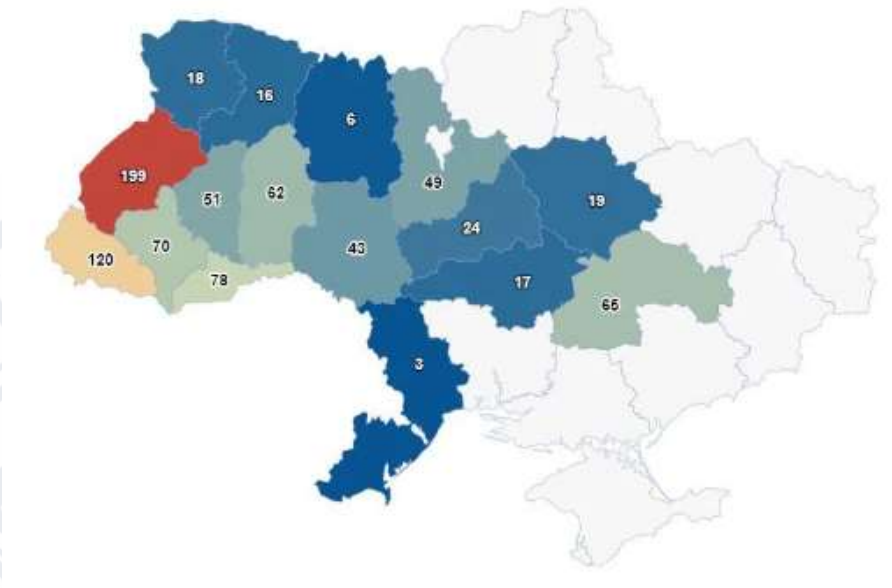

Рисунок 2.4 – Географія внутрішньої релокації українських підприємств в умовах війни

Джерело: <https://www.unian.ua/economics/other/relokaciya-biznesu-cherez-viynu-yaki-regioni-dlya-cogo-naybilsh-zatrebuvani-12433224.html>

Щодо впливу війни на окремі галузі економіки, то сільське господарство та ІТ в Україні залишаються відносно стабільними експортно орієнтованими галузями, що краще змогли адаптуватися до нових умов, зміцнивши свою роль в експорті - їхні частки в загальному експорті зросли з 34% до 41% і з 8% до 12% відповідно. При цьому, сільськогосподарський сектор зазнав понад 40 млрд доларів збитків через зниження врожайності, скорочення обсягів посівних площ, додаткові логістичні витрати, втрату ключових експортних шляхів. ІТ-індустрія попри війну зберегла продуктивність на рівні 85-90% та принесла 6,8 млрд доларів валютних надходжень. Попри обстріли, відключення світла та окупацію, загальний обсяг експорту ІТ-послуг зріс майже на 7%, хоча кількість спеціалістів у країні скоротилася на 13% через релокацію.

Металургійна промисловість скоротилася на 70% у 2022 році внаслідок руйнування та тимчасової окупації виробничих потужностей; розірваних виробничих ланцюгів вертикально інтегрованих компаній; блокування

логістичних шляхів що ускладнило та збільшило ціну транспортування продукції.

Енергетичний сектор з жовтня 2022 року зазнав прямих збитків у розмірі 8,1 млрд доларів США через російські обстріли. Експорт електроенергії впав більш ніж на 90% як наслідок атак на енергетичну інфраструктуру.

Суттєвого впливу війни зазнав й український ринок праці. Станом на 1 січня 2023 року кількість вакансій, заявлених роботодавцями до Державної служби зайнятості становила 21 тис. одиниць, що на 48% менше, ніж на відповідну дату 2022 року (41 тис. одиниць) [30, с.2].

У 2022 році послугами Державної служби зайнятості скористалися майже 868 тис. зареєстрованих безробітних, що на 27% менше, ніж у відповідному періоді минулого року [30, с.3]. Аналіз динаміки кількості безробітних, які перебувають на обліку в Державній службі зайнятості України у 2018-2023 рр. (рис.2.5) показує, що у 2022 р. не відбулося зростання цього показника.

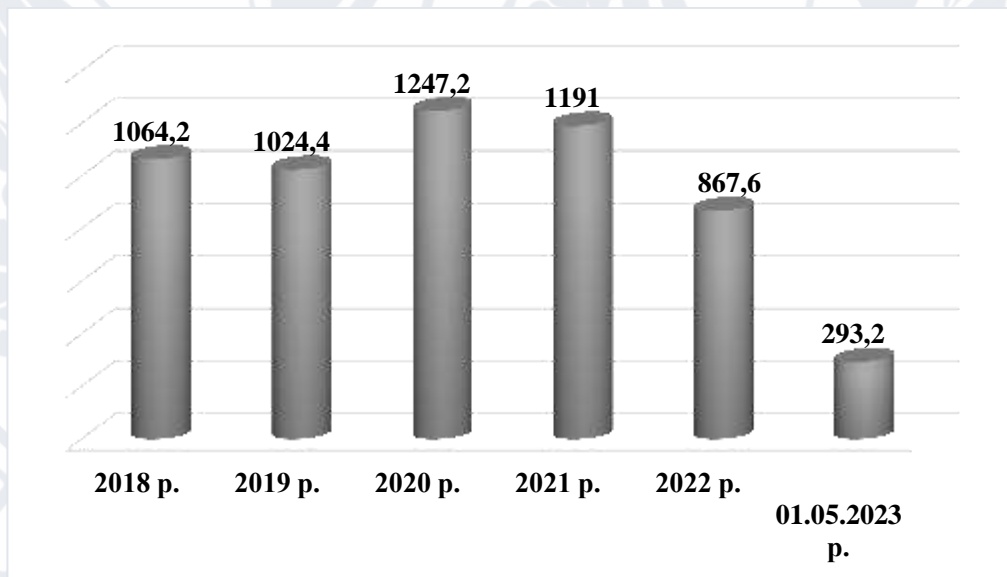

Рисунок 2.5 - Динаміка кількості безробітних, які перебувають на обліку в Державній службі зайнятості України у 2018-2023 рр., тис.осіб

Джерело: складено за даними [4, 30,31]

Натомість, у 2022 р. зафіксовано найнижче значення даного показника за п'ятирічний аналізований період. Слід зазначити, що така ситуація скоріш не може сприйматись як індикатор дієвої державної політики зайнятості та показник ефективності функціонування ринку праці в умовах війни. А наявна ситуація обумовлена, зокрема, такими чинниками як відтік частини населення, що мали статус безробітних за кордон (переважно жінки); мобілізацією частини населення (переважно чоловіки); не бажанням, неготовністю або неможливістю частини громадян, які не мали роботи або втратили її під час війни звертатись за допомогою до центрів зайнятості.

В умовах війни в Україні суттєвим є дисбаланс між попитом та пропозицією робочої сили (рис.2.6).

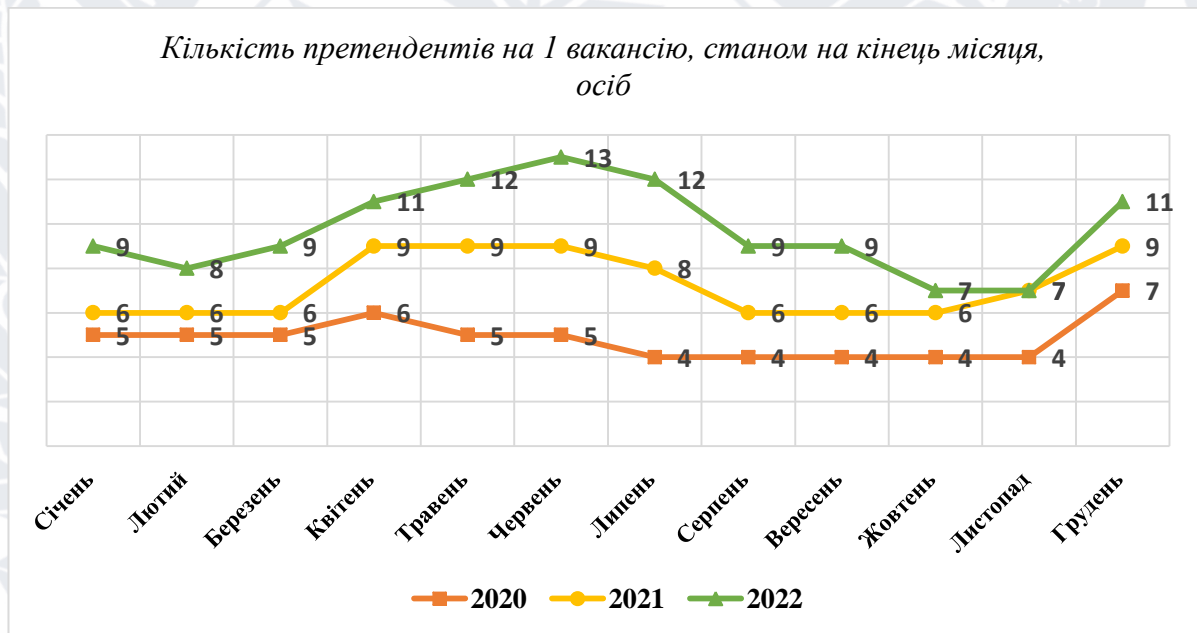

Рисунок 2.6 - Динаміка кількості претендентів на 1 вакансію, станом на кінець місяця на ринку праці України, осіб [30]

З рис. 2.6, видно, що починаючи з лютого 2022 р. в Україні через зниження рівня ділової активності відбувається стрімке зростання кількості претендентів на одну вакансію. Воно досягає свого піку у червні 2022 р. (13 осіб), а до кінця року трохи зменшується до 11 осіб, які претендували на 1 вакантне робоче місце. Станом на 1 січня 2023 року, в середньому по Україні, на одне вільне робоче місце претендувало 9 безробітних (на 1 січня 2022 року

- 7 осіб) [30, с.3], а станом на 1 травня 2023 року, в середньому по Україні, на одне вільне робоче місце претендувало 3 безробітних [31].

В таких умовах економіка потребує запровадження нових управлінських інструментів, серед яких важлива роль може бути відведена соціальному підприємництву, що одночасно спроможне вирішувати економічні та соціальні проблеми.

Вважаємо, що потужним потенціалом для розвитку соціального підприємництва є залучення до цього виду економічно активної діяльності тих категорій громадян, які мають додаткові державні гарантії щодо працевлаштування та перебувають на обліку в центрах зайнятості (особи з інвалідністю, ветерани та учасники бойових дій, внутрішньо переміщені особи, молодь у віці до 35 років, жінки). Саме ці категорії населення, що представляють певні соціальні категорії з особливими потребами, найкраще знають поточні потреби у соціально значущих продуктах та послугах, а також через свої соціальні контакти можуть залучити до підприємницької діяльності інших представників цих категорій, таким чином сприяючи зростанню рівня їх економічної активності. З використанням даних Державної служби зайнятості України, проаналізуємо динаміку масштабів звернень представників окремих соціальних категорій за допомогою в центри зайнятості та характер послуг, що їм було надано (табл. 2.2).

Представлені у табл. 2.2 дані свідчать, що в період воєнного стану стрімко зросла кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО), які отримували послуги служби зайнятості та мали статус безробітного (у 2022 р. кількість представників цієї категорії, які мали статус безробітного порівняно з довоєнним 2021 роком зросла майже у 5 разів, за 11 місяців 2023 р. – у 3,6 рази).

Отже, по всіх інших категоріях відбувається значне зниження масштабів звернення представників окремих соціальних груп до центрів зайнятості, що обумовлено низкою чинників – зокрема виїздом їх частини закордон через повномасштабну військову агресію РФ в Україні.

Таблиця 2.2 - Надання послуг Державною службою зайнятості особам, що мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню, тис. осіб

	Період		
	2021 рік	2022 рік	січень-листопад 2023 р.
<i>особи з інвалідністю</i>			
Отримували послуги	67,8	51,0	33,2
Мали статус безробітного протягом періоду	63,6	49,5	31,2
Всього отримали роботу	14,0	8,9	7,3
Проходили професійне навчання	3,2	2,0	1,3
<i>учасники бойових дій</i>			
Отримували послуги	26,2	11,0	5,5
Мали статус безробітного протягом періоду	23,2	10,7	5,2
Всього отримали роботу	5,9	3,3	0,968
Проходили професійне навчання	0,592	0,215	0,144
<i>внутрішньо переміщені особи</i>			
Отримували послуги	15,9	73,9	56,2
Мали статус безробітного протягом періоду	12,3	61,9	45,0
Всього отримали роботу	3,9	16,0	14,9
Проходили професійне навчання	0,77	1,424	2,8
<i>молодь у віці до 35 років</i>			
Отримували послуги	676,1	312,0	168,8
Мали статус безробітного протягом періоду	369,5	248,5	121,2
Всього отримали роботу	130,4	69,0	54,0
Проходили професійне навчання	22,1	10,6	7,6

Джерело: складено на основі [9]

При цьому, аналізуючи стан поточного ринку праці, слід зазначити, враховуючи сповільнення темпів ділової активності, відсоток тих, хто отримали роботу до тих, хто мали статус безробітного є доволі невисоким. Так, за 11 місяців 2023 він відповідно становив: для осіб з інвалідністю – 23%, для учасників бойових дій – 18%, для ВПО – 26,5%, для молоді – 44,5%.

Отже, проаналізована інформація дає всі підстави говорити про доцільність орієнтації представників досліджуваних категорій безробітного населення на започаткування власної підприємницької діяльності та відкриття соціального бізнесу, що дозволить їм не тільки отримати постійне джерело доходу, але й долучитись до вирішення важливих соціальних проблем, у т.ч. через створення нових робочих місць й працевлаштування в цьому бізнесі інших представників соціально вразливих на ринку праці категорій.

2.2 Аналіз нормативно-правового та інституційного забезпечення розвитку соціального підприємництва в Україні

В Україні перші згадки про соціальне підприємництво з'явилися у 2000-х роках, у той час як у країнах Західної Європи та США, як вже зазначалось у п.1.3 – з початку 1980-х років. Перш ніж аналізувати тенденції розвитку СП в Україні, слід розглянути передумови його поширення, а саме – нормативно-правове та інституційне забезпечення.

Оскільки термін «соціальне підприємство» наразі офіційно не закріплений у вітчизняному нормативно-правовому полі, то діяльність в сфері соціального підприємництва в Україні регулюється нормами чинного законодавства щодо підприємств та організацій відповідно до організаційної форми діяльності суб'єктів економіки.

Зокрема, Соколюк К. та Додон О. в своєму дослідженні [33] зробили огляд чинної нормативно-правової бази, що регламентує створення та діяльність підприємств, які за міжнародними стандартами можна вважати соціальними. Це наступні норми:

– Ст. 85 і ст. 86 Цивільного кодексу України – регулюють діяльність непідприємницьких товариств (кооперативів, крім виробничих, об'єднань громадян тощо), що не мають на меті отримання прибутку для його подальшого розподілу між учасниками;

– Ст. 42 Господарського кодексу України – визначає, що

підприємництво є самостійною, ініціативною, систематичною, на власний ризик господарською діяльністю, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку;

– Ст. 112 Господарського кодексу України – регулює процес створення підприємств об'єднань громадян задля здійснення господарської діяльності із метою виконання їх статутних завдань;

– Ст. 14 Закону України «Про основи соціальної захищеності людей з інвалідністю в Україні» – регулює господарську діяльність громадських організацій людей із інвалідністю і створення даними організаціями суб'єктів господарювання, продукція яких може потім включатися до державного замовлення [33].

Важливими нормативними документами щодо розвитку соціального підприємництва в Україні стали Концепція реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року (далі – Концепція) [26] та Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021 – 2026 роки (далі – Стратегія) [42].

У Концепції акцентовано, що подальшої уваги бізнесу та Уряду потребують такі питання:

забезпечення житлом і працевлаштування внутрішньо переміщених осіб;

лікування та адаптація військовослужбовців;

будівництво соціального житла;

забезпечення закладів охорони здоров'я медичним обладнанням;

будівництво та облаштування шкіл і дитячих будинків;

реалізація соціальних проектів.

Отже, діяльність СП може бути реалізована, зокрема, навколо залученості соціальних підприємців до вирішення цих питань. Крім того, їх діяльність цілком логічно корелюється з такими визначеними Концепцією

напрямами розвитку соціально відповідального бізнесу:

у сфері охорони навколишнього природного середовища [26]:

- впровадження інноваційних екологічно безпечних та енергоефективних технологій;
- запобігання негативному впливу на навколишнє природне середовище;
- утилізація відходів;

у сфері зайнятості населення:

- розроблення стратегій соціальної відповідальності суб'єктів господарської діяльності з урахуванням інтересів громади і суспільства;
- створення нових робочих місць;
- публікація звітів про управління;
- здійснення благодійних заходів, спрямованих на підтримку соціально незахищених верств населення;
- співпраця із суб'єктами освітньої діяльності з метою підготовки та підвищення кваліфікації науково-педагогічних і педагогічних працівників, підвищення рівня професійної підготовки здобувачів освіти, сприяння навчанню протягом життя та підтримка обдарованої молоді.

Серед стратегічних напрямів Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021 – 2026 роки - стимулювання участі інститутів громадянського суспільства в соціально-економічному розвитку України (а як вже зазначалось, однією з організаційних форм реалізації СП в Україні є громадські організації, що безпосередньої виступають суб'єктами громадянського суспільства в Україні). При цьому, серед стратегічних завдань за цим напрямом визначено:

розвиток соціального підприємництва шляхом [42]:

- створення сприятливих умов для розвитку соціального підприємництва як медіатора розв'язання суспільних проблем;
- поширення моделі та кращих практик соціального підприємництва на соціокультурну сферу з метою підвищення її життєздатності;

- сприяння просуванню та заохоченню соціальних змін і позитивних моделей поведінки шляхом розширення мікрофінансових стимулів для соціального підприємництва;

- створення гнучких та ефективних податкових умов для ведення соціального підприємництва;

- створення умов для підвищення рівня обізнаності громадськості про участь інститутів громадянського суспільства в соціально-економічному розвитку України, у тому числі шляхом:

- підтримки соціальної реклами інститутів громадянського суспільства відповідно до законодавства;

- забезпечення публічного доступу до інформації про надання інститутами громадянського суспільства суспільно значущих послуг за бюджетні кошти;

- формування статистичних даних (у тому числі сателітних рахунків) про інститути громадянського суспільства, визначення основних показників їх діяльності та участі в соціально-економічному розвитку України.

Окремим блоком нормативно-правового регулювання розвитку соціального підприємництва на місцевому та регіональному рівні є спеціально розроблені програми. Так, заходи щодо розвитку, підтримки соціального підприємництва було передбачено зокрема в таких документах:

1. Комплексна програма розвитку малого і середнього підприємництва в Запорізькій області на 2021-2023 роки [16]: реалізація проєкту соціального підприємництва «Розвиток мікробізнесу у сфері зеленого туризму в селі Геленджик» (операційна ціль 4: підприємництво для всіх). Більш детальна інформація про проєкт представлена в дод. Б.

2. Комплексна програма розвитку малого та середнього підприємництва у Полтавській області на 2021-2023 роки [15]: розвиток соціального підприємництва (завдання 1.3. Популяризація культури підприємництва). У програмі передбачено такі заходи:

- сприяння розвитку соціального підприємництва, зокрема в частині

вивчення можливостей запровадження та функціонування соціальних підприємств для працевлаштування вразливих категорій громадян, в тому числі внутрішньо переміщених осіб та учасників антитерористичної операції, запровадження транзитних робочих місць для молоді з метою набуття нею досвіду, механізму стимулювання сільськогосподарських виробників для працевлаштування сільського населення;

розвиток соціального шкільного підприємництва;

підтримка підприємницьких ініціатив жінок;

залучення успішних підприємців до проведення безкоштовних професійних навчань, тренінгів;

сприяння діяльності Бізнес-хабу;

залучення широкого кола населення до підприємницької діяльності та забезпечення самозайнятості.

Також в межах реалізації проєктів за участі іноземних донорів за ініціативою SILab Ukraine та за підтримки Британської Ради в Україні в межах проєкту ПРОМІС було розроблено міські програми розвитку соціального підприємництва: найперша програма ухвалена Вінницькою міською радою в травні 2020 року [25], проєкт Програми розвитку соціального підприємництва в Івано-Франківській міській територіальній громаді на 2021-2023рр. була ухвалена на початку 2021 року [24]. Зупинимось на порівняльній характеристиці цих двох документів.

Як видно з інформації, наведеній в табл.2.3 на момент розробки даних програм в містах Вінниця та Івано-Франківськ вже успішно функціонували соціальні підприємства, засновані ГО або представниками різних соціально вразливих категорій населення. Діяльність цих СП охоплює різні сфери бізнесу.

Зазначимо, що мета та стратегічні цілі двох програм, що досліджуються є ідентичними, а відповідно передбачені програмами заходи відображають регіональну специфіку та є унікальними.

Таблиця 2.3 – Порівняльна характеристика місцевих програм розвитку соціального підприємництва

	Програма розвитку соціального підприємництва в Івано-Франківській міській територіальній громаді на 2021-2023 рр.	Програма розвитку соціального підприємництва Вінницької міської ОТГ на 2020-2022 роки
Стратегічна мета Програми	розбудова екосистеми і створення сприятливих умов для розвитку соціального підприємництва в Івано-Франківській міській територіальній громаді	розбудова екосистеми для розвитку соціального підприємництва у Вінницькій міській ОТГ протягом 2020-2022 років.
Стратегічні цілі	1. Впровадження інституційної підтримки для соціального підприємництва та соціальних інновацій. 2. Популяризація культури соціального підприємництва. 3. Управління, вимірювання та звітування про соціальний вплив 4. Розвиток бізнес-навичок та підтримка розвитку соціального бізнесу. 5. Сприяння вільному доступу до ринків для соціальних підприємців. 6. Створення фінансових інструментів для розвитку соціального підприємництва.	1. Впровадження інституційної підтримки соціального підприємництва та соціальних інновацій. 2. Популяризація культури соціального підприємництва. 3. Вимірювання соціального впливу та промоція соціальної звітності. 4. Розвиток бізнес-навичок та підтримка розвитку соціального бізнесу. 5. Сприяння вільному доступу до ринків для соціальних підприємців. 6. Створення фінансових інструментів для розвитку соціального підприємництва.
Діючі соціальні підприємства на момент розробки програми	Urban Space 100, Pizza Veterano, Ва&Di Freelance, ГО "БА І ДІ КЛУБ" 24, Re-laboratory, UpLab, Здравія, Добрик, Кав'ярня 4.5.0, Кава зі Схрону, Іграшки зі Схрону, Івано-Франківське учбово-виробниче підприємство Українського товариства сліпих, Івано-Франківське учбово-виробниче підприємство Українського товариства глухих, Підприємство ІНІН Громадської організації «Всеукраїнська організація союз осіб з інвалідністю України»	Кав'ярня «Кульбаба» та манікюрний салон, відкриті ГО «Гармонія»; майстерні та теплиця, створені Асоціацією «Відкриті серця»; швейний цех, заснований ГО «Фортеця»; кав'ярня «Гудсток» заснована ГО «Прогресивні жінки»; ПСНВГОІ «Системні рішення», засноване Вінницькою обласною Громадською організацією інвалідів «Самодопомога»; підприємство «Віз - на возі», створене Асоціацією захисту та допомоги інвалідам «Відкриті серця», СП «Клубок», інклюзивна пекарня «Пекарня добрих справ», ТОВ «Соціальне підприємство УВВ Інжиніринг», засноване ветеранами АТО
Очікуваний вплив Програми	створення екосистеми для розвитку соціального підприємництва у громаді; підвищення кількості діючих соціальних підприємств в Івано-Франківській міській територіальній громаді; запуск нових соціальних послуг та сервісів на базі соціальних підприємств, що відповідають актуальним потребам міста; зростання зайнятості вразливих груп населення; генерація додаткового фінансування для проектів з вирішення соціальних та екологічних проблем. Планова кількість зареєстрованих СП за час реалізації програми - 53	Довгострокові результати: на базі ЗВО ОТГ міста викладаються курси з «Соціального підприємництва» на різних спеціальностях; на базі кількох шкіл та ЗВО працюють шкільні та молодіжні СП; громадські та благодійні організації міста працюють над власними моделями СП, які стають інструментом для забезпечення їхньої самокупності та зменшують залежність від грантових коштів; кількість працевлаштованих людей з інвалідністю та інших груп, які потребують захисту та підтримки, на базі СП збільшується щороку; в бізнес-середовищі міста зароджується культура соціального інвестування; кількість жінок керівниць та/або власниць СП збільшується щороку;- інформація про діяльність соціальних підприємств постійно висвітлюється у локальних ЗМІ та соціальних мережах; у місті розвиваються фінансові інструменти підтримки СП; на території міської ОТГ щорічно з'являються щонайменше 5 нових СП Кількість діючих СП на момент закінчення програми - 42

Як можемо бачити з табл.2.3 стратегічна мета Програм розвитку соціального підприємництва полягає у розбудові екосистеми соціального підприємництва на території відповідної міської територіальної громади. При цьому, екосистема соціального підприємництва охоплює 7 основних складових, що представлені на рис. 2.7.

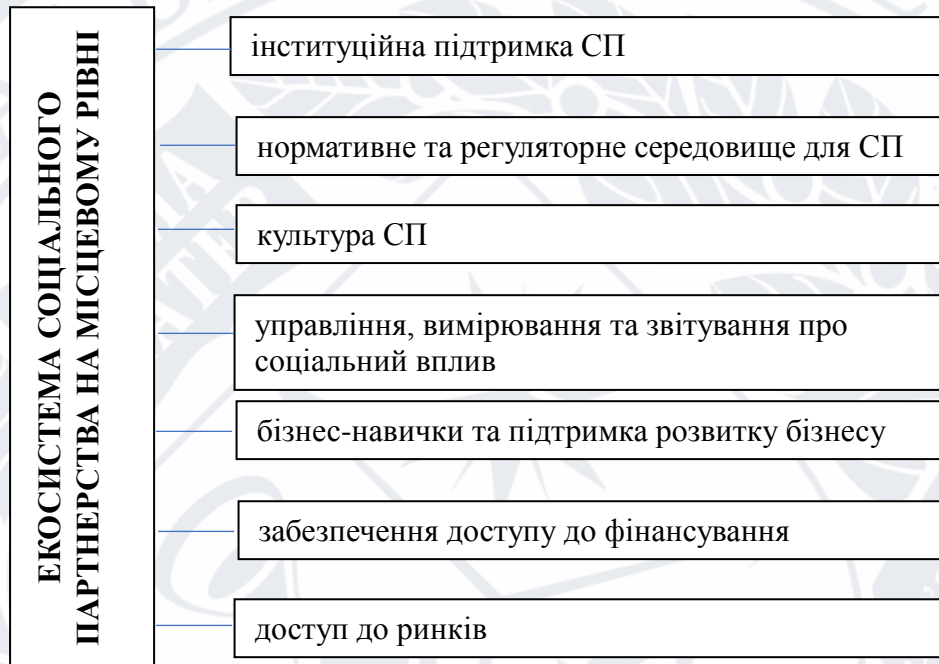

Рисунок 2.7 – Складові екосистеми соціального підприємництва в територіальних громадах України

Щодо інституційного забезпечення соціального підприємництва в Україні, зазначимо, що з метою підтримки розвитку соціального підприємництва в Україні функціонує Український соціальний венчурний фонд (USVF) [44], який створений для того, щоб акумулювати ресурси для розвитку соціального підприємництва, спільно вирішувати виклики галузі, допомогти соціальним підприємствам досягати сталості, створювати суттєвий соціальний та екологічний вплив.

Ідея створення USVF виникла у 2019 році за ініціативою чотирьох організацій: громадської організації “СІЛАБ ЮКРЕЙН”, громадської організації “Школа Усвідомленого підприємництва”, ChildFund Deutschland (Дитячого Фонду Німеччини) та WNICEF.

Пілотування діяльності USVF відбулося в рамках компонента проєкту Active Social Entrepreneurship in Ukraine, який був реалізований громадською організацією “Школа Усвідомленого підприємництва” у партнерстві з ChildFund Deutschland “Дитячий Фонд Німеччина” і Центром підприємництва УКУ за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Федеративної Республіки Німеччини протягом 2019-2020 років. В межах пілотування 5 соціальних підприємств отримали інвестиції на загальну суму 341 500 грн, 10% з якої були повернуті за рік [44].

Місія USVF : «Ми інвестуємо та підтримуємо соціальні підприємства, в основі бізнес-моделей яких лежить досягнення соціальних та екологічних змін» [44]. Відповідно цієї місії USVF надає фінансову та нефінансову підтримку для зміцнення соціальних підприємств та розвитку галузі соціального підприємництва. Це довгострокова та самоокупна ініціатива, яка забезпечує доступ до капіталу для тих соціальних підприємств, що розпочинають свою діяльність, а також тих, що планують масштабуватись.

Структура та основні напрями діяльності Українського соціального венчурного фонду представлено на рис.2.8.

З 2021 року USVF активно співпрацює з European Venture Philanthropy Association - провідною організацією в галузі венчурної філантропії та соціальних інвестицій у Європі. У межах проєкту "Партнерство задля впливу" вивчається та залучається найкращий європейський досвід та ресурси, щоб Український соціальний венчурний фонд став лідером імпакт-інвестування в Україні.

Протягом 2020-2023 рр. Український соціальний венчурний фонд надав фінансову підтримку 22 соціальним підприємствам з таких областей України: Волинська (2), Львівська (5), Тернопільська (2), Львівська (1), Київська (7), Черкаська (1), Дніпропетровська (2), Харківська (1). Отже, навіть в умовах воєнного стану його діяльність не зупиняється.

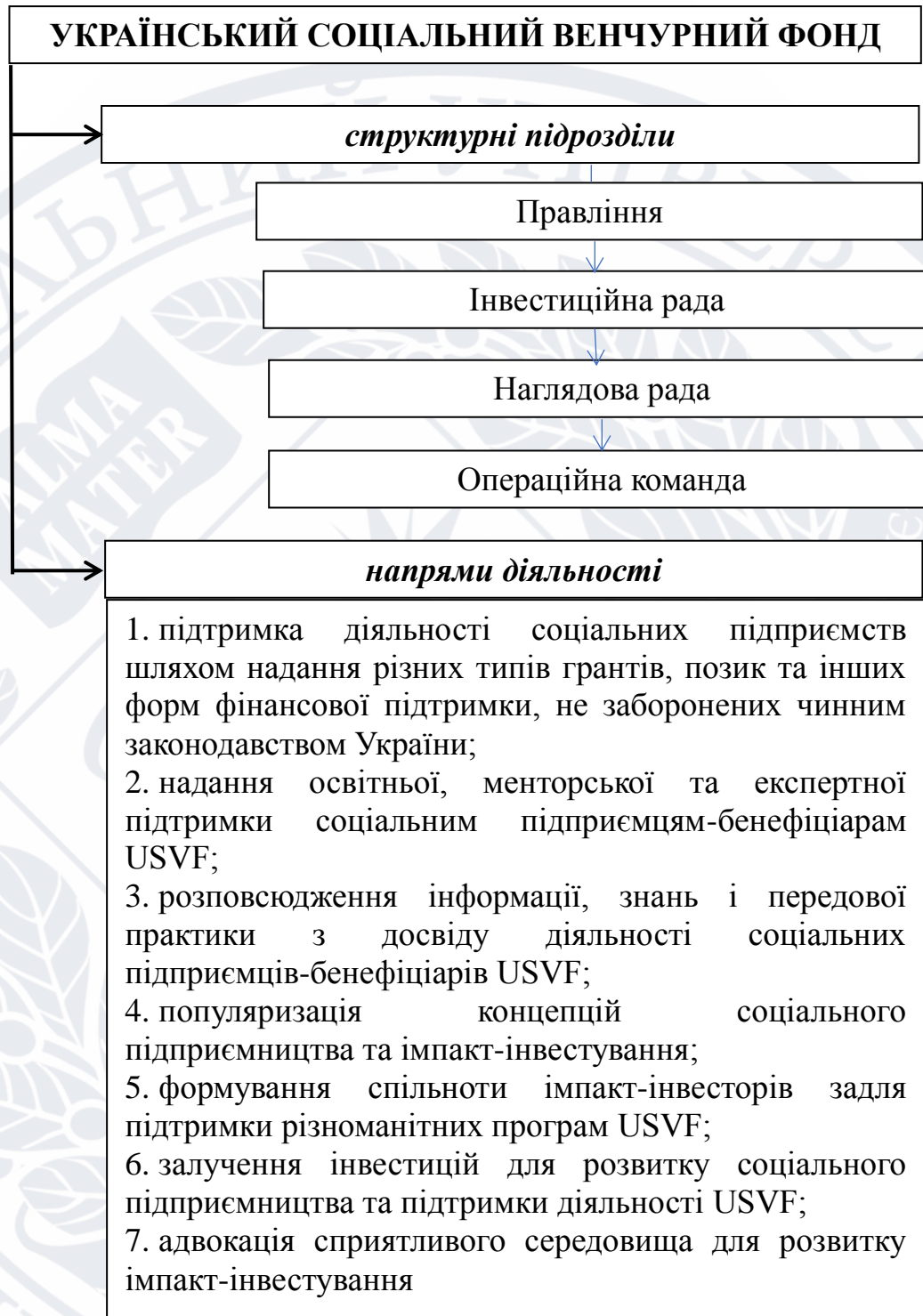

Рисунок 2.8 – Структура та напрями діяльності Українського соціального венчурного фонду

Джерело: складено на основі [44]

Таким чином, нормативну базу регулювання соціального

підприємництва в Україні становлять переважно підзаконні нормативні акти та регіональні (місцеві) програми, а його інституційне забезпечення на разі активно розвивається й представлено різними фондами та громадськими організаціями, що здійснюють свою діяльність у цьому напрямі.

До одних з таких належить SILab Ukraine - професійна платформа для: розвитку соціального підприємництва та інновацій, популяризації імпаکت-інвестування, розбудови соціального партнерства [27]. Місія SILab Ukraine – розбудова екосистеми для розвитку соціального підприємництва та соціальних інновацій як інструментів формування культури соціальної відповідальності у суспільстві.

Діяльність організації полягає у такому [27]:

- сприяння створенню нових та підтримку досвідчених соціальних підприємств;

- стимулювання соціальних інновацій серед організацій громадянського суспільства та соціальних підприємців;

- культивування практики соціальних інвестицій;

- мобілізацію громад та зміцнення соціального партнерства для досягнення соціального впливу;

- адвокацію сприятливого середовища для розвитку соціального підприємництва, соціальних інновацій та імпакт-інвестування.

2.3 Вивчення тенденцій розвитку соціального підприємництва в Україні

Як вже зазначалось вище, соціальні підприємства в Україні – це переважно малі або мікро-підприємства за чисельністю персоналу, тому проаналізуємо динаміку чисельності малих підприємств в Україні як середовища для розвитку соціального підприємництва.

Динаміка кількості таких підприємств наведена в табл.2.4, з якої чітко простежується суттєве скорочення їх кількості у 2022 р.

Таблиця 2.4 – Динаміка кількості малих та мікро-підприємств в Україні у 2018-2022 рр. [4]

Роки	Усього, одиниць	У тому числі			
		Малі підприємства		З них, мікропідприємства	
		одиниць	у % до загальної кількості діючих підприємств відповідного виду діяльності	одиниць	у % до загальної кількості діючих підприємств відповідного виду діяльності
2018	355877	339374	95,4	292772	82,3
2019	380597	362328	95,2	313380	82,3
2020	373822	355708	95,2	307871	82,4
2021	370834	352722	95,1	304650	82,2
2022	261924	246647	94,2	206213	78,7

З представлених даних видно, що малі підприємства у 2022 р. становили 94,2% загальної кількості підприємств в Україні, мікропідприємства (з чисельністю до 9 осіб) – відповідно 78,7%. Тобто очевидним є значне переважання саме даного типу підприємств, а отже потенціал розвитку соціального підприємництва на підприємства даного типу є великим. Це також підтверджується тим, що майже третина зайнятого населення в Україні у 2022 р. працювала на мікропідприємствах (табл.2.5).

Таблиця 2.5 – Динаміка кількості працівників, зайнятих на малих та мікро-підприємствах в Україні у 2018-2022 рр. [4]

Роки	Малі підприємства (від 10 до 49 осіб)		Мікропідприємства (до 9 осіб)	
	Кількість зайнятих, осіб	у % до загального показника суб'єктів господарювання відповідного виду діяльності	Кількість зайнятих, осіб	у % до загального показника суб'єктів господарювання відповідного виду діяльності
2018	1276980	15,0	2901783	34,0
2019	1278262	14,2	3044782	33,8
2020	1242640	13,9	2997545	33,6
2021	1268625	14,2	3028427	33,9
2022	1014367	13,5	2516587	33,6

Роль МСП в Україні неухильно зростає з 2014 року за всіма показниками (частка обороту, зайнятості, середній обсяг продажів). Загалом це пов'язано зі швидким розвитком ІТ та сфери послуг. Після часткового відкриття ринку землі сільськогосподарського призначення кількість малих і середніх підприємств у сільському господарстві також почала зростати, хоча цей сектор і раніше динамічно розвивався.

Кількість активних підприємств на душу населення (включно з підприємцями без статусу юридичної особи) є відносно високою – 45+ на 1000 жителів (рис.2.9). Це співвідносно зі становищем у Польщі, де їх кількість дещо нижча, ніж у середньому в ЄС, але вища, ніж у більшості європейських країн. У 2013–2015 роках їх кількість швидко виросла, проте відтоді «завмерла». Важливіше те, що лише близько 15% підприємств є юридичними особами, а отже, роботодавцями, тоді як зазвичай очікуване значення цієї частки – близько 20–25%.

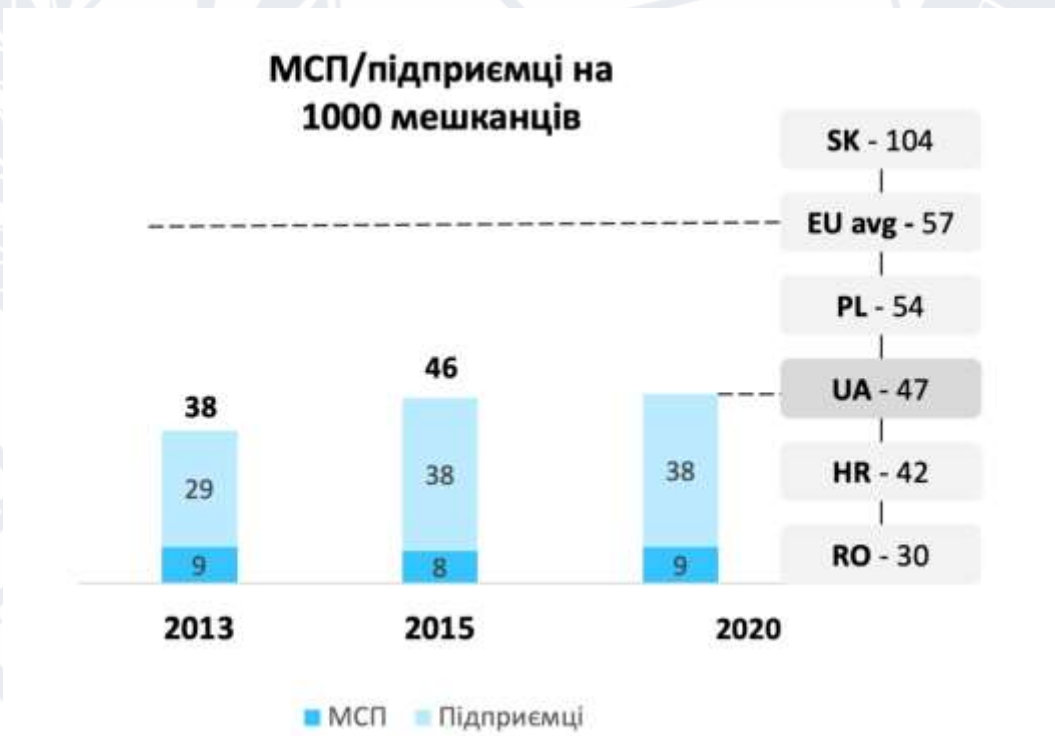

Рисунок 2.9 – Порівняння кількості МСП в Україні на 1000 мешканців та в країнах світу

Повномасштабне вторгнення росії в Україну у 2022 р. принесло нові виклики, які торкнулися як великих компаній, так і малого й середнього бізнесу, але сильніше позначилися на МСП. Першим наслідком стало те, що підприємствам доводиться мати справу зі зниженням попиту на свою продукцію: 75% компаній повідомляють про значне зменшення попиту, при цьому 70% шукають нових клієнтів та канали збуту; 20% підприємств стикаються з простроченням чи відсутністю оплати від клієнтів.

Другим наслідком є те, що підприємства стикаються з нестачею фінансування: 40% компаній потребують оборотного капіталу, якого їм бракує через майже повне припинення банківського кредитування; 36% підприємств активно шукають фінансування. Програмою «Доступні кредити 5-7-9%» у 2022 році скористалися лише 4% опитаних компаній.

Третім наслідком війни є логістичні проблеми: 44% підприємств зазнають труднощів, пов'язаних із логістикою та транспортуванням. Спостерігається розрив звичних транспортних ланцюжків, викликаний блокуванням портів, оскільки пріоритет надається військовим і гуманітарним вантажам, а також нестачею пального.

Війна також загострила деякі існуючі проблеми, зокрема, наявність людського капіталу та робочої сили. Як вже зазначалось, майже 5,1 млн українців виїхали за кордон із лютого 2022 року, і за оцінками 25% із них не впевнені, що повернуться в осяжному майбутньому.

В таких умовах зростає роль соціального підприємництва як певною мірою антикризового інструмента, що спроможний допомогти державі забезпечити життєстійкість економіки та вирішення певних соціальних проблем. Додатково уточнимо, що статистика щодо кількості підприємців, які є соціальними наразі не ведеться в країні через відсутність чітких критеріїв віднесення бізнесу до типу соціального бізнесу. В той же час, як один з підходів щодо віднесення бізнесу до соціального в Україні використовується підхід, визначений Ощадбанком в програмі кредитування для соціальних підприємств фонду WNISEF:

не менше 50% працівників – соціально незахищені верстви населення (особи з обмеженими фізичними можливостями, ветерани та постраждалі від збройних конфліктів, внутрішньо переміщені особи, тощо);

від 10% чистого прибутку підприємство передає на вирішення соціальних питань, працевлаштовує соціально незахищені верстви населення (менше 50% працівників);

від 20% чистого прибутку підприємство передає на вирішення соціальних проблем.

В Україні перші спроби впровадження соціального підприємництва відбулись на початку 2000-х років. Саме з 2004 року словосполучення «соціальне підприємництво» увійшло до українського лексикону після проведення серії тренінгів з експертами США щодо створення соціальних підприємств громадськими організаціями.

За період з 2004 по 2007 роки програмою UCAN було підтримано грантами 28 проектів створення соціальних підприємств на території України. У 2010 році за ініціативи Британської Ради в Україні створений Консорціум «Сприяння розвитку соціального підприємництва в Україні», до якого увійшли Фонд «Східна Європа», Міжнародний фонд «Відродження», комерційний банк «Ерстебанк» та міжнародна аудиторська компанія «PWC». У 2013-2016 роках міжнародними організаціями і фондами було проведено десятки тренінгів на тему соціального підприємництва, видано перший та другий «Каталог соціальних підприємств України (у 2013 та 2017 рр), проведено I та II Всеукраїнський Форум соціальних підприємців (березень 2013 р. та листопад 2016 р.).

З 2015 року соціальне підприємництво в Україні стало розвиватися більш активно, як вимушена реакція суспільства на нові виклики, пов'язані з конфліктом на Сході України та погіршенням соціально-економічної ситуації. Соціальні підприємці зосередилися на закритті прогалів у послугах та працевлаштуванні вразливих категорій населення, зокрема, постраждалих внаслідок конфлікту, ветеранів АТО та ВПО (внутрішньо переміщених осіб).

Фактично, сьогодні соціальні підприємці формують новий клас у бізнесі, а соціальне підприємництво є способом зробити життя кращим та створити бізнес із сенсом.

Виданий в рамках грантового проекту «Соціальні підприємства в Україні» у 2017 р. другий «Каталог соціальних підприємств» налічує їх 150, майже половина з них створені протягом трьох років. Перший Каталог у 2013 році налічував лише 46 соціальних підприємств. На думку менеджера програми соціального інвестування Western NIS Enterprise Fund Василя Назарука, реальна цифра може сягати тисячі [9].

Дослідження показує, що на даний час в Україні існують та застосовуються три основні форми соціального підприємництва:

некомерційні організації, що займаються підприємництвом у сфері своєї основної діяльності;

некомерційні організації, які відкривають власні підприємства, частина доходів яких йде на фінансування їх соціальних програм;

підприємства для людей з обмеженими можливостями: компанія звільняється від сплати податку на прибуток, якщо понад 50 % її співробітників – громадяни з обмеженими можливостями.

Головними суб'єктами вітчизняних соціальних підприємств є: громадська організація + фізична особа-підприємець – 28 % підприємств,

громадська організація – 26 %,

фізична особа підприємець – 15 %,

ТОВ – 13 %,

підприємство як об'єднання громадян – 13 %,

благодійний фонд – 2,5 % та

приватні підприємства – 2,5 %.

У той же час, дослідження показує, що на даний час соціальне підприємництво в Україні не має достатньої підтримки з боку держави та недостатньо знайоме суспільству, тому держава має створити законодавчі, організаційні та фінансові інструменти розвитку соціального

підприємництва, а місцева влада – всіляко сприяти його впровадженню в суспільне життя на рівні регіонів, міст та громад.

Однак, попри всі складності війни, у 2022-2023 рр. в Україні приділяється серйозна увага розвитку саме соціального підприємництва та рівень обізнаності громадян щодо його особливостей зростає.

Соціальне підприємництво на сьогодні може бути одним з інструментів для вирішення актуальних суспільних проблем. Соціальний бізнес покликаний стимулювати соціальні зміни і тому потребує уваги та допомоги держави. Так, наприклад з боку Державної служби зайнятості України для розвитку соціального бізнесу пропонується низка активних програм, метою яких є допомогти у вирішенні питань працевлаштування або збереження робочих місць для соціально вразливих категорій населення, а саме:

1. Програма з надання роботодавцям компенсацій за працевлаштування зареєстрованих безробітних.
2. Програма з надання роботодавцям компенсацій на оплату праці за працевлаштованих зареєстрованих безробітних із числа внутрішньо переміщених осіб.
3. Програма з надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні.
4. Організація професійного навчання зареєстрованих безробітних на замовлення роботодавців, зокрема, соціальних підприємців.
5. Надання мікрогрантів на створення або розвиток власної справи.
6. Програма надання безповоротних грантів у рамках проекту «єРобота» з окремими напрямками для ветеранського бізнесу.

В той же час, розвиток соціального підприємництва в Україні в умовах війни натикається на багато різних перешкод та труднощів.

Щодо ключових труднощів, з якими зустрічаються СП у процесі ведення господарської діяльності, то вони з часом змінюються. Якщо у 2016 р. серед них називали: байдужість суспільства до діяльності СП; обмеженість

інформації про СП; труднощі у отриманні фінансування, високі адміністративні витрати та орендна плата [20, с. 161], то наразі в українському суспільстві вже більш свідомим та масовим є розуміння сутності СП через зростання поінформованості, а також більш доступними (попри війну) є джерела фандрайзінгу для започаткування соціального бізнесу. Натомість, зараз з'явилися нові обмежувальні чинники, пов'язані, зокрема зі складнощами ведення бізнесу в умовах війни та зниженням платоспроможного попиту населення.

До основних перешкод, що стоять на шляху розвитку соціального підприємництва в Україні, дослідники відносять [48, с. 88].

недоліки в законодавстві;

низький рівень розуміння у населення поняття соціального підприємництва; відсутність інформації про явище соціального підприємництва серед широкого загалу;

невелика кількість успішних соціальних підприємств, які б своїм прикладом надихали інших;

відсутність навиків управління бізнесом у спеціалістів соціальної сфери;

недостатнє розуміння владою, бізнесом і громадськістю тих переваг, які надає розвиток соціального підприємництва та ін.

уявлення про те, що вирішувати соціальні проблеми повинна держава.

Швець Г.А. визначає наступні проблеми та перешкоди у соціальному підприємстві [47, с. 249]:

1. складності у формуванні стартового капіталу та недоступності фінансових ресурсів;
2. конкуренція на ринку із некомерційними громадськими організаціями;
3. обмежені соціальні очікування та суспільна недовіра;
4. відсутність або недостатність знань та вмінь в управлінні бізнесом;
5. низький рівень оплати праці співробітників;

6. вузький та непідготовлений ринок;
7. труднощі із підбором та навчанням персоналу;
8. низький рівень мотивації;
9. бюрократичні перепони та інше.

В ході дослідження, проведеного науковцями Донецького національного університету імені Василя Стуса по Вінницькому регіону, було з'ясовано, що більше ніж 80% респондентів стверджують про наявність перешкод у розвитку соціального підприємництва в регіоні їх проживання, а основними перешкодами є відсутність у підприємців навичок ведення соціального підприємництва (80% респондентів) та обмежений доступ до програм фінансування (50%). Розгорнуті результати опитування щодо наявних перешкод розвитку СП представлено на рис.2.10.

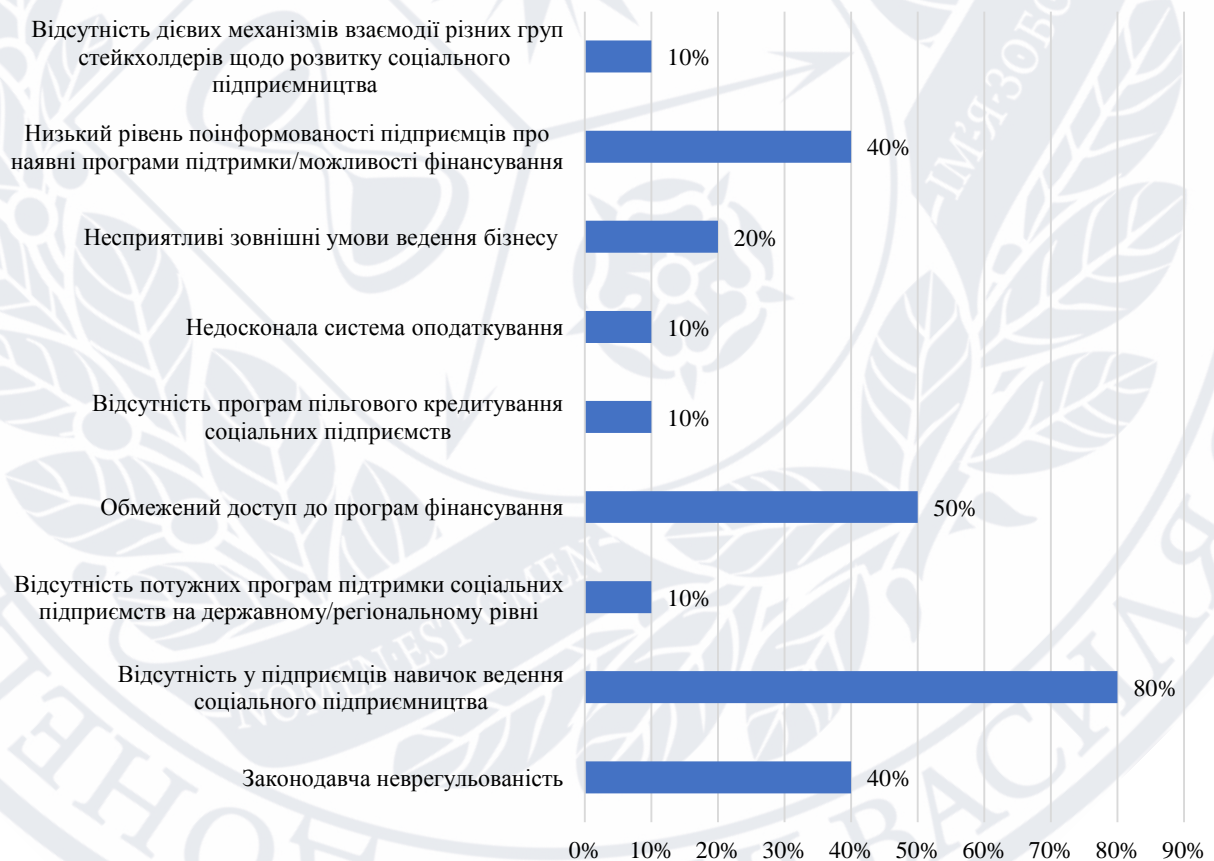

Рисунок 2.10 – Розподіл відповідей респондентів щодо наявних перешкод розвитку соціального підприємництва (була можливість обрати не більше трьох відповідей),%

Джерело: складено за результатами [7]

Таким чином, проведені дослідження дозволяють зробити висновок, що всі наявні перешкоди розвитку соціального підприємництва в Україні можуть бути виокремлені в такі групи:

- нормативно-правові;
- кадрово-компетентнісні;
- фінансові;
- загальнобезпекові.

Отже, розвиток соціального підприємництва в країні та його внесок у повоєнне відновлення економіки мають ґрунтуватись на системі заходів, що будуть сприяти усуненню цих перешкод.

Висновки до розділу 2

В ході дослідження визначено, що внаслідок воєнної агресії росії, з лютого 2022 р. економіка України та регіонів відчула нові виклики, що потребують запровадження нових антикризових управлінських підходів задля підтримки життєспроможності економіки та збереження економічного й людського потенціалу. Оцінка негативного впливу війни охоплює різноманітні аспекти, включаючи економічні, соціальні та гуманітарні наслідки. Макроекономічні наслідки війни пов'язані, перш за все із падінням ВВП (реальний ВВП у II кварталі 2022 р. знизився на 36,9% порівняно з II кварталом 2021 р.) та зростанням інфляції (пік зростання інфляції мав місце в жовтні 2022 р. – 2,5%), зниженням індикатору ділової впевненості у промисловості та інших видах економічної діяльності, зростанням напруження на ринку праці (у червні 2022 р. на 1 вакантне робоче місце на ринку праці претендувало 13 осіб), збільшенням кількості внутрішньо переміщених осіб тощо. Поглиблення соціальних проблем на фоні економічного спаду актуалізує роль соціального підприємництва як інструменту пожвавлення економіки та покращання ситуації у соціальній сфері.

Аналіз нормативно-правового та інституційного забезпечення розвитку соціального підприємництва в Україні показав, що термін «соціальне підприємство» наразі офіційно не закріплений у вітчизняному нормативно-правовому полі, а нормативну базу регулювання соціального підприємництва в Україні становлять переважно підзаконні нормативні акти та регіональні (місцеві) програми. У роботі проаналізовано зміст двох програм розвитку СП у Івано-Франківській та Вінницькій міських територіальних громадах, виявлено їх орієнтацію на розвиток місцевої екосистеми, що охоплює 7 основних складових.

Встановлено, що інституційне забезпечення розвитку соціального підприємництва в Україні здійснюється сформовано низкою організацій, щодо підтримки СП, зокрема Українським соціальним венчурним фондом та Громадською організацією «SILab Ukraine». Проаналізовано їх активність та напрями діяльності щодо поширення та підтримки соціальних підприємств.

Аналіз динаміки кількості малих та мікро-підприємств в Україні, які є потенційною основою започаткування соціального бізнесу показав, що у 2022 р. з початком війни в Україні відбулося скорочення їх кількості (на 30% та 32% відповідно) порівняно з 2021 р. Проте, малі підприємства у 2022 р. становили 94,2% загальної кількості підприємств в Україні, мікропідприємства (з чисельністю до 9 осіб) – відповідно 78,7%. Тобто очевидним є значне переважання саме даного типу підприємств, а отже потенціал розвитку соціального підприємництва на підприємства даного типу є великим. Це також підтверджується тим, що майже третина зайнятого населення в Україні у 2022 р. працювала на мікропідприємствах.

Статистика щодо кількості підприємців, які є соціальними наразі не ведеться в Україні через відсутність чітких критеріїв віднесення бізнесу до типу соціального бізнесу. В той же час, як один з підходів щодо віднесення бізнесу до соціального в Україні використовується підхід, визначений Ощадбанком в програмі кредитування для соціальних підприємств фонду WNISEF: не менше 50% працівників – соціально незахищені верстви

населення (особи з обмеженими фізичними можливостями, ветерани та постраждали від збройних конфліктів, внутрішньо переміщені особи, тощо); від 10% чистого прибутку підприємство передає на вирішення соціальних питань, працевлаштовує соціально незахищені верстви населення (менше 50% працівників); від 20% чистого прибутку підприємство передає на вирішення соціальних проблем.

Встановлено, що розвиток соціального підприємництва в Україні розпочинається з 2004 р., за період 2004-2007 рр. програмою UCAN було підтримано перші 28 ініціативи створення СП в Україні. З 2015 р. соціальне підприємництво в Україні розвивається більш активно, як вимушена реакція суспільства на нові виклики, пов'язані з конфліктом на Сході України та погіршенням соціально-економічної ситуації. У 2022 р. фактично починається наступна хвиля активного розвитку СП, проте соціальні підприємці відчують серйозні перешкоди щодо розвитку бізнесу. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що всі наявні перешкоди розвитку соціального підприємництва в Україні можуть бути виокремлені в такі групи: нормативно-правові; кадрово-компетентнісні; фінансові; загальнобезпекові. Отже, розвиток соціального підприємництва в країні та його внесок у повоєнне відновлення економіки мають ґрунтуватись на системі заходів, що будуть сприяти усуненню цих перешкод.

РОЗДІЛ 3

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В КОНТЕКСТІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

3.1 Сценарії повоєнного відновлення економіки України

Повоєнне відновлення економіки України може залежати від різних факторів, таких як тривалість конфлікту, розмір завданих збитків, наявність допомоги від міжнародних партнерів, управлінська ефективність та інші чинники. Застосування інструментів відновлення економіки, у тому числі – й соціального підприємництва як прогресивної форми підприємницької діяльності буде безпосередньо залежати від часу тривалості війни, розміру втрат та сценаріїв відновлення економіки.

Фахівцями Центру економічного відновлення [17] проведено моделювання економічного відновлення України (табл.3.1) з розрахунку того, що активні бойові дії можуть закінчитись у 2025 році й згідно з прогнозом, до 2032 року українська економіка пройде 3 фази.

Вважаємо, що активізація поширення соціального підприємництва в Україні є актуальною вже на етапі «Відновлення», оскільки саме на ньому вирішується питання фінансування вирішення гострих соціально-економічних проблем, а прибутки соціального бізнесу можуть бути як раз джерелами таких ресурсів (як основних, так і додаткових до державних ресурсів, коштів міжнародних організацій та інших видів ресурсів відновлення).

Ось декілька можливих сценаріїв:

Міжнародна допомога та реконструкція.

У випадку активної міжнародної підтримки можливий швидкий початок реконструкції економіки.

Таблиця 3.1 – Параметри моделювання економічного відновлення України (за даними Центру економічного відновлення)

	Назва етапу відновлення економіки України		
	«Відновлення»	«Поступовий розвиток»	«Швидкий розвиток»
Часовий період	2023-2025 рр.	2026-2030 рр.	2031-2032 рр.
Характеристика етапу	пов'язаний з фінансуванням найбільш гострих соціально-економічних проблем та відновлення найбільш постраждалих регіонів	збільшення обсягів інвестицій, розвиток виробництва та підвищення продуктивності праці пришвидшать темпи зростання реального ВВП	пов'язаний з повною інтеграцією в ЄС
Прогнозоване зростання реального ВВП на рік	1-2%	2-5%	5-8%

Міжнародні кредити, гранти та інвестиції можуть стати ключовими джерелами фінансування для відновлення економічної інфраструктури та підтримки гуманітарних проектів.

Стимулювання внутрішнього споживання.

Підтримка внутрішнього ринку та споживання може сприяти відновленню економіки.

Заходи для стимулювання бізнесу, споживчої активності та інвестицій можуть сприяти швидшому відновленню економічного зростання.

Експортно-орієнтована стратегія.

Зростання експорту та розвиток зовнішньоторговельних відносин можуть бути одним із стратегічних напрямків відновлення економіки.

Розширення експортних ринків та привертання іноземних інвестицій можуть стати ключовими факторами у цьому сценарії.

Розвиток інновацій та технологій.

Інвестування у дослідження та розвиток, впровадження сучасних технологій та інновацій можуть стати драйверами відновлення конкурентоспроможності економіки.

Сприяння стартапам та високотехнологічним галузям може стати стратегічним напрямком розвитку.

Соціальна реформа та підтримка населення.

Введення соціальних програм та реформ, спрямованих на покращення соціального благополуччя населення, може сприяти стабільності та відновленню суспільства.

Забезпечення доступу до освіти, медичної допомоги та соціальних послуг може мати додатковий позитивний вплив на економіку.

Ключовим для успішного відновлення є комплексний підхід та ефективне використання ресурсів, а також ретельне управління та стратегічне планування з боку уряду та інших зацікавлених сторін. Залучення міжнародних партнерів та ефективне використання допомоги можуть важливою частиною успішного відновлення.

Восени 2022 р. Верховна Рада створила Фонд ліквідації наслідків збройної агресії. Станом на травень 2023 р. до нього перерахували понад 60 мільярдів гривень. Першочергово ці гроші мали йти на відновлення критичної інфраструктури, забезпечення ВПО житлом, закупівлю обладнання для лікарень і шкіл. Проте, у квітні 2023 року уряд вніс зміни в постанову і дозволив спрямовувати кошти фонду на виплати компенсацій за знищене та пошкоджене житло.

Також уряд прийняв постанову про виділення 4,4 млрд гривень на програму відновлення житла «ЄВідновлення». Ці гроші можна буде використати на придбання будівельної продукції для поточного чи капітального ремонту, який отримує компенсації робитиме самостійно або замовлятиме.

Національний план відновлення, який український уряд представив на конференції в Лугано 4-5 липня 2022 року, загалом можна охарактеризувати

як всеохопний і детальний документ, який відображає основні напрями відновлення зруйнованої після війни економіки, чітко розділяє кожний напрямок та комплекс ініціатив по ньому і містить супроводжувальні заходи, включно із законодавчими змінами.

План відновлення України складається з 15 національних програм. Ці програми значною мірою відповідають основним потребам країни як у воєнний, так і післявоєнний період.

План відновлення України закладає основи для майбутньої відбудови національної економіки та покликаний створити механізми самопідтримуючого економічного розвитку, у т.ч. за рахунок соціального підприємництва.

16 травня 2023 р. опубліковано звіт Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР) «Регіональні економічні перспективи», в якому, крім перспектив розвитку економіки інших країн світу, викладено сценарій щодо відновлення України [14]. Слід враховувати, що більшість економік, які вийшли зі збройного конфлікту, не відчують довготривалого спокійного періоду протягом 25 років після нього та не відновлюються до довоєнного рівня доходу на душу населення, навіть у довгостроковій перспективі. Але, майже третина економік досягають довоєнного рівня ВВП на душу населення протягом п'яти років після закінчення воєнних дій [14].

Аналітики Світового банку переглянули в бік збільшення фінансові потреби України на відбудову та подолання наслідків повномасштабної війни. Відбудова та відновлення України коштуватиме щонайменше 411 млрд дол. США. Організація Об'єднаних Націй (ООН) також оцінила необхідну для відбудови суму в 411 млрд дол. США. [14, с.3].

Фахівці Київської школи економіки зазначають, що основні виклики відновлення України – це масштабність обсягів відновлення, наявність достатніх фінансових ресурсів, цільове фінансування кращих та найбільш необхідних ініціатив (пріоритезація), ефективність використання коштів та корупція [45, с.3]. Отже, досліджуючи соціальне підприємництво як

інструмент відновлення економіки України зазначимо, що всі ці виклики є актуальними й для ведення соціального бізнесу. Таким чином, логічним буде якщо серед національних програм повоєнного відновлення окрема увага буде приділена загальнодержавній (національній) програмі розвитку соціального підприємництва на основі якої в подальшому будуть розроблені відповідні місцеві програми.

Всі процеси відновлення України після війни фахівці пропонують розділяти на три групи [45, с.22]:

1. Систематизація відновлення.
2. Розподіл ресурсів.
3. Сприяння експорту.

Світовий досвід відновлення економік після катастроф (різного походження) містить ряд практик, які можуть бути застосовані в Україні на етапі повоєнного відновлення [45, с.15]:

1. Перетворення негараздів у можливості. В контексті України “запобігання майбутнім ризикам” це розуміння важливості армії для майбутнього країни;
2. Краще відновлення (Building Back Better). В Україні це можливість замінити старий житловий фонд на сучасний енергоефективний та більш безпечний;
3. Надання пріоритету інклюзивному відновленню вразливих груп (в Україні це здатність запобігти міграції);
4. Пришвидшення закупівель (але збереження підзвітності, наприклад, через рамкові угоди);
5. Взаємодія з громадами на місцях;
6. Важливо, щоб уряди підготувалися до “стихійного лиха”, щоб забезпечити належні юридичні інституційні можливості для планування дій;
7. Довготривале планування людських ресурсів для зменшення ризиків в майбутньому (мова про зміну профпідготовки і т. п.).

У світлі розвитку соціального бізнесу як антикризового інструменту повоєнного відновлення серед перелічених тез одночасно охоплюється й інклюзивне відновлення вразливих груп (ветерани, військові та цивільні особи, які отримали поранення, ВПО та ін.), й взаємодія з громадами (соціальне підприємництво як засіб вирішення нагальних потреб кожної конкретної громади), й планування людських ресурсів (наявність осіб, що мають здатність та спроможність до ведення соціального бізнесу).

3.2 Рекомендації щодо розвитку соціального підприємництва як прогресивного інструменту повоєнного відновлення економіки України

В умовах воєнного стану в Україні бізнес стикнувся з багатьма проблемами і викликами. У той же час, велика частка підприємців попри всі складнощі ведення бізнесу долучилися до волонтерської діяльності, допомоги ЗСУ та категоріям людей, які потрапили в складні життєві ситуації, але від держави або місцевих органів не завжди можуть очікувати на допомогу. Таким чином класичне або традиційне підприємництво фактично перетворюється у соціальне, розвиток якого наразі є світовим трендом. Саме в кризових для країни умовах соціальне підприємництво може вийти на новий етап розвитку через залученість до вирішення актуальних проблем для громади чи окремих груп мешканців.

Незважаючи на певні труднощі, розвитку соціального підприємництва сприятиме реалізація таких заходів [1]:

- наявність ефективного підприємницького середовища;
- удосконалення інформаційного забезпечення через формування у регіонах інформаційної бази даних щодо норм чинного законодавства України, інформаційно-аналітичних матеріалів відносно розвитку соціального підприємництва;
- відновлення підприємницької ініціативи та активності людей;
- підвищення соціальної відповідальності;

- стимулювання розвитку економічної конкуренції;
- підтримка соціальних проектів з боку місцевих органів влади;
- налагодження дієвої співпраці між місцевими органами влади і соціальними підприємствами;
- стимулювання соціального підприємництва з боку держави;
- удосконалення системи консалтингових послуг та підготовки фахівців для соціального підприємництва;
- створення мережі соціальних підприємств тощо.

Кифяк В. І., Малиш Л. Б. [12, с.278] вважають, що перспективи розвитку соціального підприємництва в Україні ґрунтуються на трьох комплексних напрямках:

1. нормативно-правове забезпечення, що передбачає прийняття відповідного закону та закріплення на законодавчому рівні поняття «соціальне підприємництво» та розробку класифікації послуг, які можуть надавати соціальні підприємства;
2. фінансове забезпечення, яке має передбачати перегляд політики оподаткування соціального бізнесу та створення державою умов для фінансування соціального підприємництва (спеціальні фонди, надання кредитів на пільгових умовах тощо);
3. суспільна підтримка, що здійснюватиметься через поширення відповідної інформації, запровадження підготовки соціальних підприємців у закладах вищої освіти, створення консультаційних пунктів та ін.

Вони вважають, що шляхами вирішення розвитку соціального підприємництва є збалансування соціальної та економічної складових у результатах економічного розвитку через такі інструменти [12, с.279]:

1. Формування концепції сталого розвитку як базисної для розробки економічних і соціальних програм.
2. Створення ефективного середовища господарювання, де принцип свободи та рівності має стати основним.
3. Стимулювання розвитку підприємницької діяльності всіх форм

власності.

4. Окреслення чітких меж державного впливу на економічну діяльність суб'єктів господарювання на довгостроковий період, що зробить економічну політику передбачуваною.

Узагальнюючі все вищевикладене, можемо виділити пріоритетні напрями розвитку соціального підприємництва в Україні в контексті повоєнного відновлення економіки (рис.3.1).

Рисунок 3.1 - Пріоритетні напрями розвитку соціального підприємництва в Україні

Отже, для продуктивного розвитку соціального підприємництва необхідно розвивати (а в тих регіонах, де вона фактично відсутня – створити) екосистему соціального бізнесу. Для цього пропонуємо у якості орієнтиру використовувати набір інструментів, представлених на рис.3.2. В той же час, зазначимо, що повноцінно ця система буде функціонувати й стимулювати відкриття нових соціальних підприємств лише за умови органічної взаємодії визначених блоків інструментів.

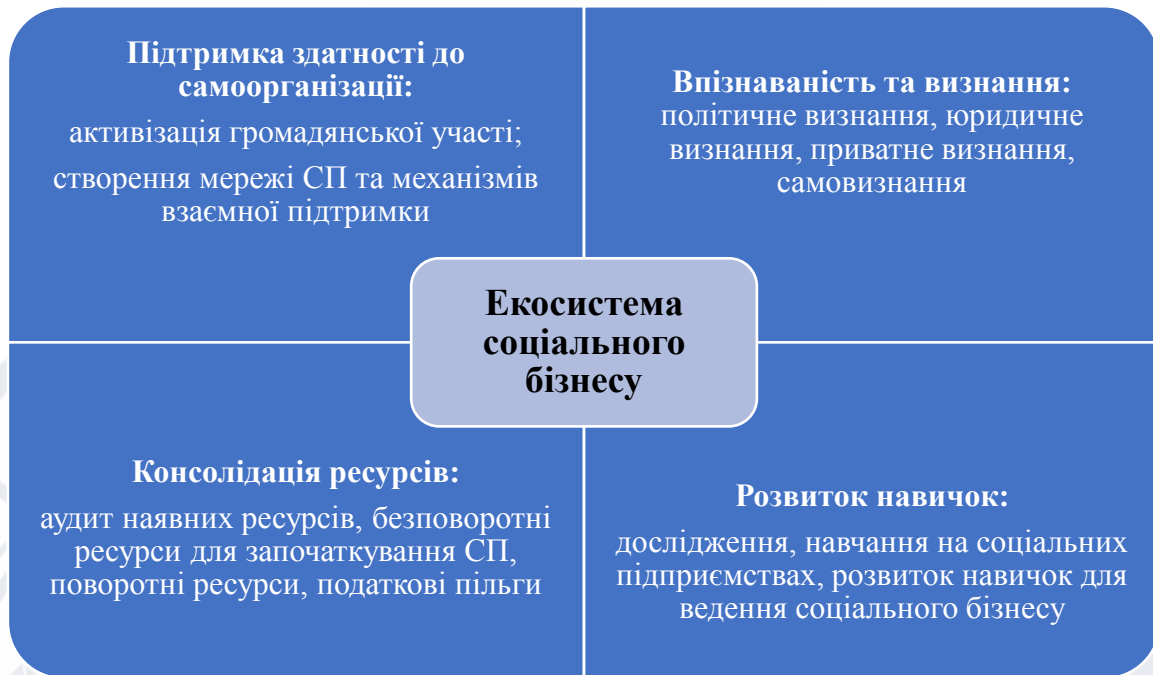

Рисунок 3.2 – Активні інструменти розвитку екосистеми соціального бізнесу

Вважаємо, що на даному етапі залишається актуальним такий напрям розвитку СП, як навчання та розвиток населення для ведення соціального бізнесу. Це було підтверджено й результатами експертного опитування, що наведено у п.2.3 кваліфікаційної роботи. Для організації ефективної підготовки кадрів, спроможних виконувати роль соціальних підприємців важливо визначити психологічний та соціальний портрети соціального підприємця.

Психологічний портрет соціального підприємця може бути представлений наступним набором характеристик, рис:

соціально мотивовані підприємці - люди, їх потреби та навколишнє середовище є завжди в центрі уваги СП;

«економічні розвідники» - дивляться на речі по іншому, спроможні продукувати соціальні інновації;

володіють швидким та альтернативним мисленням - здатні швидко передбачити нові бізнес-можливості та створити нові шляхи діяльності,

адекватно оцінити можливі ризики;

мужні, самовіддані справі - можуть приймати складні рішення для подолання непереборних проблем.

Ці перелічені характеристики соціальних підприємців можуть бути враховані й при побудові компетентісної моделі розвитку соціального бізнесу. Для цього пропонуємо за основу взяти концептуальну модель підприємницьких компетенцій (EntreComp).

Система EntreComp складається з двох основних вимірів:

- 3 сфери компетентностей, які безпосередньо відображають визначення підприємливості як здатності втілювати ідеї в дії, що генерують цінність для інших, а не для себе (втілення місії соціального підприємництва);
- 15 компетентностей, які разом є складовими підприємливості як компетентності для всіх громадян.

Набір компетентностей, необхідних для створення та ведення соціального бізнесу представимо у табл.3.2.

Таблиця 3.2 – Компетентності та навички, що є необхідними для розвитку соціального підприємництва

<i>Блок 1 (креативно-інноваційний)</i>	<i>Блок 2 (управлінсько-адміністративний)</i>	<i>Блок 3 (соціальний)</i>
Виявлення можливостей Креативність Бачення Оцінювання ідей Етичне та обґрунтоване мислення	Планування та управління Робота з неоднозначністю, невизначеністю та ризиками Навчання через досвід Мобілізація ресурсів Фінансова та економічна грамотність	Взяття на себе ініціативи Самосвідомість та самоефективність Мотивація та наполегливість Співпраця з іншими особами Залучення інших осіб

Розвиток СП, як і будь якого іншого виду бізнесу є підверженим циклічності, тому підприємцю важливо чітко усвідомлювати поточну стадію життєвого циклу соціального бізнесу та вміти планувати життєвий цикл СП.

Життєвий цикл підприємницької діяльності в сфері соціального бізнесу включає різні етапи від створення до розвитку та, можливо, закриття підприємства. Основні етапи життєвого циклу соціального бізнесу охоплюють:

1. Визначення соціальної місії: визначення проблеми чи потреби в суспільстві, яку підприємство прагне вирішити.
2. Розробка бізнес-ідеї: створення концепції, яка поєднує рішення соціальної проблеми з ефективною підприємницькою стратегією.
3. Стартап: заснування підприємства, виконання необхідних адміністративних та юридичних процедур.
4. Фінансування: пошук та залучення фінансування для розвитку та реалізації соціального проекту.
5. Розвиток: впровадження стратегій залучення клієнтів чи користувачів, розширення впливу на суспільство та підтримка сталого розвитку.
6. Моніторинг та оцінка впливу: спостереження за соціальним впливом підприємства та оцінка досягнутих результатів.
7. Корегування стратегії бізнесу: здатність адаптуватися до змін у соціальному середовищі та перегляд стратегії для забезпечення більшого позитивного впливу.
8. Співпраця та розширення: можливість встановлення партнерств та розширення впливу через співпрацю з іншими громадськими організаціями, бізнесами чи урядовими структурами.
9. Соціальна стабільність та збереження: збереження стійкості та довготривалого впливу в соціальному середовищі.
10. Закриття або переосмислення: врахування необхідності закриття підприємства, його реорганізації або переосмислення місії відповідно до змін

у суспільстві.

Життєвий цикл соціального бізнесу може бути унікальним для кожного підприємства в залежності від його місії, ринкових умов та стратегій розвитку.

Укрупнено перелічені етапи (стадії) життєвого циклу соціального бізнесу представимо в табл.3.3, з якої чітко простежуються ключові питання на кожній з цих стадій.

Таблиця 3.3 - Життєвий цикл підприємницької діяльності в сфері соціального бізнесу

	<i>STAND UP</i>	<i>START UP</i>	<i>SCALE UP</i>
Фокус на	Кандидат у підприємці	Підприємець	Малий та середній бізнес
Характерні якості	Генерація ідей Інноваційність Планування	Прийняття ризику Управлінські функції Координація	Стратегічна орієнтація Лідерство Стійкість
Цілі	Мета для початку підприємницької кар'єри	Бути натхненним розпочати бізнес	Перетворення натхнення у реальність
Процес і КРІ	Рішення створити компанію Розробка концепції	Реалізація бізнес-моделі	Масштабування доходу, працевлаштування та вплив

Отже, вважаємо, що потенціал розвитку соціального підприємництва в Україні в контексті повоєнного відновлення розкривається наступними тезами:

1. Забезпечення інклюзивності суспільства, інклюзивність та економічна участь усіх соціальних груп сприяє розвитку економіки, добробуту та якості рівня життя.

2. СП орієнтоване на вирішення суспільних проблем та впровадження

позитивних змін, тому частково «заміняє» державу там, де вона не встигає або наразі неспроможна надати ті чи інші послуги.

3. Українці демонструють більш свідому споживчу поведінку, надаючи перевагу продукції тих підприємців, які ведуть соціальний бізнес.

4. Для людей, які мають ідеї соціального бізнесу та хотіли б їх втілити вжиття зараз з боку міжнародних фондів та організацій пропонується багато різноманітних грантових конкурсів, програм підтримки для відкриття та ведення власного бізнесу.

5. Потенціал соціального підприємництва для соціальної сфери особливо переконливо ілюструється на основі звернення до такої його ключової характеристики як «соціальні інновації». Це поняття тлумачиться як «процес розробки та впровадження ефективних рішень для складних і часто системних соціальних та екологічних проблем на підтримку соціального прогресу. Соціальні інновації не є прерогативою чи привілеєм будь-якої організаційної форми чи правової структури. Рішення часто вимагають активної співпраці між урядом, бізнесом і некомерційним світом». Відповідно ключовим аспектом є можливість запровадження нових форм взаємодії, співпраці органів публічної влади з приватним та громадським секторами [40].

Позитивними ефектами від діяльності соціальних підприємств, що визначають потенціал розвитку даного виду підприємництва на етапі повоєнного відновлення економіки України можуть стати [3]:

1. Допомога у подоланні соціальної ізоляції, зокрема, працевлаштування людей з обмеженими фізичними та психічними можливостями, безробітних, представників груп ризику.

2. Знаходження нових шляхів для реформування державних соціальних послуг.

3. Залучення громадян до участі у соціальних ініціативах на волонтерських засадах, об'єднання громад навколо соціальних проблем.

4. Поява нових видів соціальних послуг, які залишаються поза увагою

звичайного бізнесу у зв'язку з малоприбутковістю, непопулярністю, відсутністю належної професійної підготовки.

5. Більш ефективне використання наявних ресурсів регіону у вирішенні соціальних проблем.

6. Зниження навантаження на місцеві бюджети у вирішенні соціальних проблем (актуально в умовах хронічного дефіциту бюджетних коштів).

Саме спроможність забезпечувати ці ефекти визначає прогресивну та провідну роль соціального підприємництва серед інших інструментів повоєнного відновлення економіки України.

Висновки до розділу 3

Встановлено, що повоєнне відновлення економіки України може залежати від різних факторів, таких як тривалість конфлікту, розмір завданих збитків, наявність допомоги від міжнародних партнерів, управлінська ефективність та інші чинники. Застосування інструментів відновлення економіки, у тому числі – й соціального підприємництва як прогресивної форми підприємницької діяльності буде безпосередньо залежати від часу тривалості війни, розміру втрат та сценаріїв відновлення економіки. Досліджено сценарії повоєнного відновлення України, розроблені Фахівцями Центру економічного відновлення та Національний план відновлення, який український уряд представив на конференції в Лугано 4-5 липня 2022 року. Визначено актуальність поширення соціального підприємництва в вже на етапі «Відновлення» (2023-2025 рр.), оскільки саме на ньому вирішується питання фінансування вирішення гострих соціально-економічних проблем, а прибутки соціального бізнесу можуть бути як раз джерелами таких ресурсів.

Обґрунтовано пріоритетні напрями розвитку соціального підприємництва в Україні в контексті повоєнного відновлення економіки, що мають охоплювати законодавчу врегульованість діяльності соціальних підприємців; розвиток регіональної екосистеми соціального підприємництва;

розвиток навичок започаткування та ведення соціального бізнесу; створення мережі соціальних підприємств та заохочення соціальних інновацій.

Актуальним напрямом розвитку СП визначено навчання та розвиток населення для ведення соціального бізнесу. Надано рекомендації по формуванню психологічного та компетентнісного портретів соціального підприємця. Визначено 3 блоки компетентностей та навичок, які є важливими для провадження соціального підприємництва: блок 1 (креативно-інноваційний), блок 2 (управлінсько-адміністративний), блок 3 (соціальний).

Виокремлено 10 основних етапів, якими слід формувати життєвий цикл соціального бізнесу, визначено фокуси трьох стадій життєвого циклу СП та позитивні ефекти соціального підприємництва на етапі повоєнного відновлення економіки.

ВИСНОВКИ

В результаті дослідження отримано низку висновків та рекомендацій, що розкривають його мету та сприяють вирішенню важливого теоретико-прикладного завдання з розвитку соціального підприємництва (СП) в контексті повоєнного відновлення економіки України.

Основні з них полягають у такому.

Визначено, що соціальне підприємництво є для вітчизняної науки відносно новою категорією, адже ані в літературі, а ні в законодавчій базі України не міститься загальновизнаного тлумачення цієї категорії. Існують різні підходи до розуміння соціального підприємництва. Так, його розуміють як соціальне з огляду на: а) збалансованість економічних і соціальних цілей; б) розвиток соціального капіталу; в) гібридні форми організації; г) мету проекту чи діяльності.

Розроблена порівняльна характеристика рис соціального та класичного підприємництва за 9 критеріями, свідчить про те, що основною метою діяльності СП є вирішення соціальних проблем, а їх прибуток реінвестується або фінансується в певні соціальні проекти. Встановлено, що соціальне підприємництво відіграє важливу роль у розвитку соціальної економіки і його роль надзвичайно зростає в умовах війни, коли в країні загострюються соціально-економічні проблеми, а кількість осіб, що належать до соціально-вразливих категорій значно зростає.

Проаналізовано, що світова практика соціального підприємництва має значний теоретичний та практичний доробок. В світі сформовано дві основні моделі СП: американську та європейську, яка охоплює 2 групи країн, залежно від ступеня державного втручання в регулювання соціального підприємництва: 1) країни, де створення СП активно відбулося як виклик на соціальні проблеми навіть без державного втручання (Велика Британія, Італія, Фінляндія, тощо); 2) країни, де створення соціальних підприємств потребувало більшої участі держави у вигляді формування чіткого правового

поля діяльності, уточнення критеріїв ідентифікації та правового статусу (Болгарія, Естонія, Литва, Хорватія, інші).

Визначено, що внаслідок воєнної агресії росії, з лютого 2022 р. економіка України відчула нові виклики, які потребують запровадження нових антикризових управлінських підходів. Макроекономічні наслідки війни пов'язані, перш за все із падінням ВВП (реальний ВВП у II кварталі 2022 р. знизився на 36,9% порівняно з II кварталом 2021 р.) та зростанням інфляції (пік зростання інфляції мав місце в жовтні 2022 р. – 2,5%), зниженням індикатору ділової впевненості у промисловості та інших видах економічної діяльності, зростанням напруження на ринку праці (у червні 2022 р. на 1 вакантне робоче місце на ринку праці претендувало 13 осіб), збільшенням кількості внутрішньо переміщених осіб тощо. Поглиблення соціальних проблем на фоні економічного спаду актуалізує роль соціального підприємництва як інструменту пожвавлення економіки та покращання ситуації у соціальній сфері.

Аналіз нормативно-правового та інституційного забезпечення розвитку соціального підприємництва в Україні показав, що термін «соціальне підприємство» наразі офіційно не закріплений у вітчизняному нормативно-правовому полі, а нормативну базу регулювання соціального підприємництва в Україні становлять переважно підзаконні нормативні акти та регіональні (місцеві) програми. У роботі проаналізовано зміст двох програм розвитку СП у Івано-Франківській та Вінницькій міських територіальних громадах, виявлено їх орієнтацію на розвиток місцевої екосистеми, що охоплює 7 основних складових.

Встановлено, що інституційне забезпечення розвитку соціального підприємництва в Україні здійснюється сформовано низкою організацій, щодо підтримки СП, зокрема Українським соціальним венчурним фондом та Громадською організацією «SILab Ukraine». Проаналізовано їх активність та напрями діяльності щодо поширення та підтримки соціальних підприємців.

Аналіз динаміки кількості малих та мікро-підприємств в Україні, які є потенційною основою започаткування соціального бізнесу показав, що у 2022 р. з початком війни в Україні відбулося скорочення їх кількості (на 30% та 32% відповідно) порівняно з 2021 р. Проте, малі підприємства у 2022 р. становили 94,2% загальної кількості підприємств в Україні, мікропідприємства (з чисельністю до 9 осіб) – відповідно 78,7%. Тобто очевидним є значне переважання саме даного типу підприємств, а отже потенціал розвитку соціального підприємництва на підприємства даного типу є великим.

Статистика щодо кількості підприємців, які є соціальними наразі не ведеться в Україні через відсутність чітких критеріїв віднесення бізнесу до типу соціального бізнесу. В той же час, як один з підходів щодо віднесення бізнесу до соціального в Україні використовується підхід, визначений Ощадбанком в програмі кредитування для соціальних підприємств фонду WNISEF: не менше 50% працівників – соціально незахищені верстви населення (особи з обмеженими фізичними можливостями, ветерани та постраждали від збройних конфліктів, внутрішньо переміщені особи, тощо); від 10% чистого прибутку підприємство передає на вирішення соціальних питань, працевлаштовує соціально незахищені верстви населення (менше 50% працівників); від 20% чистого прибутку підприємство передає на вирішення соціальних проблем.

Встановлено, що розвиток соціального підприємництва в Україні розпочинається з 2004 р., за період 2004-2007 рр. програмою UCAN було підтримано перші 28 ініціативи створення СП в Україні. З 2015 р. соціальне підприємництво в Україні розвивається більш активно, як вимушена реакція суспільства на нові виклики, пов'язані з конфліктом на Сході України та погіршенням соціально-економічної ситуації. У 2022 р. фактично починається наступна хвиля активного розвитку СП, проте соціальні підприємці відчувають серйозні перешкоди щодо розвитку бізнесу. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що всі наявні перешкоди

розвитку соціального підприємництва в Україні можуть бути виокремлені в такі групи: нормативно-правові; кадрово-компетентнісні; фінансові; загальнобезпекові. Отже, розвиток соціального підприємництва в країні та його внесок у повоєнне відновлення економіки мають ґрунтуватись на системі заходів, що будуть сприяти усуненню цих перешкод.

Досліджено сценарії повоєнного відновлення України, розроблені Фахівцями Центру економічного відновлення та Національний план відновлення, який український уряд представив на конференції в Лугано 4-5 липня 2022 року. Визначено актуальність поширення соціального підприємництва в вже на етапі «Відновлення» (2023-2025 рр.), оскільки саме на ньому вирішується питання фінансування вирішення гострих соціально-економічних проблем, а прибутки соціального бізнесу можуть бути як раз джерелами таких ресурсів.

Обґрунтовано пріоритетні напрями розвитку соціального підприємництва в Україні в контексті повоєнного відновлення економіки, що мають охоплювати законодавчу врегульованість діяльності соціальних підприємців; розвиток регіональної екосистеми соціального підприємництва; розвиток навичок започаткування та ведення соціального бізнесу; створення мережі соціальних підприємств та заохочення соціальних інновацій.

Актуальним напрямом розвитку СП визначено навчання та розвиток населення для ведення соціального бізнесу. Надано рекомендації по формуванню психологічного та компетентнісного портретів соціального підприємця. Визначено 3 блоки компетентностей та навичок, які є важливими для провадження соціального підприємництва: блок 1 (креативно-інноваційний), блок 2 (управлінсько-адміністративний), блок 3 (соціальний).

Виокремлено 10 основних етапів, якими слід формувати життєвий цикл соціального бізнесу, визначено фокуси трьох стадій життєвого циклу СП та позитивні ефекти соціального підприємництва на етапі повоєнного відновлення економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Босак І.В. Тенденції розвитку соціального підприємництва в Україні *Наукові записки*. 2018. 1 (56). С. 154-160.
2. Ваврів Д. Що таке соціальне підприємництво. URL: <https://bomedia.com.ua/socpidp/> (дата звернення 05.12.2023).
3. Горбенко А. Особливості розвитку та переваги соціального підприємництва. URL: <http://iqholding.com.ua/articles/osoblivosti-rozvitku-ta-perevagi-sotsialnogo-pidpri%D1%94mnitstva> (дата звернення 27.11.2023).
4. Державна служба статистики України: офіційний сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Добрава Н.В. Соціальне підприємництво. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4298/1/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%94%D0%BC%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%BE.pdf> (дата звернення 25.11.2023).
6. Долуда Л., Назарук В., Кірсанова Ю. Соціальне підприємництво. Бізнес-модель. Реєстрація. Оподаткування. Київ: ТОВ «Агентство «Україна», 2017. 92 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1n_7gdnZu_YnQOrgc0WN5B_ZRPb7h3xTH/view
7. Дороніна О.А., Трегубов О.С., Якімова Н.С. Потенціал розвитку соціального підприємництва на Вінниччині. *Економіка і організація управління*. № 4 (48), 2022. С. 31-39.
8. Загребельна І. Л., Світлична А. В. Розвиток соціального підприємництва в Україні. *Вісник ЧНУ ім. Б. Хмельницького. Серія «Економічні науки»*. 2020. № 1. С. 54–61.
9. Звіт про діяльність Українського соціального венчурного фонду 2020-2022 рр. URL: <https://drive.google.com/file/d/1g05-XXGdTvKlrNpDyHJ2Rbv49aKcIL4M/view>

10. Каменко І., Виговська-Каменко Т. Соціальне підприємництво як відповідь суспільства на соціальні потреби. URL: https://biz.ligazakon.net/interview/205014_sotsalne-pdprimnitstvo-yak-vdpovd-susplstva-na-sotsaln-potrebi (дата звернення 04.12.2023).

11. Каталог соціальних підприємств України 2016-2017 рр. Київ: Видавничий Дім «Києво-Могилянська академія», 2017. URL: <https://drive.google.com/file/d/0B5k4OK2hVgtAOWhGV1RjcW8zZlk/view>

12. Кифяк В. І., Малиш Л. Б. Соціальне підприємництво: проблеми та перспективи. *Бізнес-інформ*. № 5. 2020. С. 275-280.

13. Коваленко О. Війна знищила 35% економіки України – ООН. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/viyuna-znishchila-35-ekonomiki-ukrajini-onn-12122658.html> (дата звернення 05.12.2023).

14. Колосова В. Відновлення України: шляхи та можливості фінансування. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/vidnovlennya-ukrayiny-shlyakhy-ta-mozhlyvosti-finansuvannya>

15. Комплексна програма розвитку малого та середнього підприємництва у Полтавській області на 2021-2023 роки. URL: https://media.poda.gov.ua/docs/sjmn140z/proect_kompl25112020d.pdf

16. Комплексна програми розвитку малого та середнього підприємництва в Запорізькій області на 2021-2023 роки. URL: <https://www.zoda.gov.ua/news/25858/kompleksna-programi-rozvitku-malogo-ta-serednogo-pidprijemnitstva-v-zaporizkiy-oblasti-na-2021-2023-roki.html>

17. Криволап К. Як війна змінила економічну географію країни. Сценарії розвитку різних секторів української економіки до 2032 року. *Економічна правда*. 19.10.2023 р. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/10/19/705648/>

18. Лункіна Т.І., Іваненко Г.Ю. Особливості розвитку соціального підприємництва: закордонний досвід. *Modern Economics*. 2019. № 15. С. 142-147. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/issue/15-2019/lunkyna.pdf>

19. Матвієнко-Біляєва Г. М. Соціальне підприємництво: ефективний

гібридний бізнес феномен. *Економіка і суспільство*. 2018. Випуск № 4. С. 461–466.

20. Міщук Г.Ю., Пилипчук Р.Р. Соціальне підприємництво: критерії ідентифікації та проблеми розвитку. *Демографія та соціальна економіка*, 2017, № 2 (30). С. 152-165.

21. Надання послуг окремим категоріям громадян: інформація Державної служби зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analytics/68> (дата звернення 09.12.2023).

22. Погарська О. Економіка України в умовах війни: Національний банк України, 1 червня 2023 р. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Poharska_pr_01-02.06.2023.pdf?v=4 (дата звернення 04.12.2023).

23. Попит та пропозиція на зареєстрованому ринку праці у 2022 році. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analytics/67>

24. Програма розвитку соціального підприємництва в Івано-Франківській міській територіальній громаді на 2021-2023 рр. URL: <http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/SocialEntrepreneurshipDevProg-IF.pdf>

25. Програма розвитку соціального підприємництва Вінницької міської ОТГ на 2020-2022 роки. URL: <https://2021.vmr.gov.ua/ContentLibrary/b5ae2f52-4d95-4717-a301-c3132844360e/1149/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83%20%D0%A1%D0%9F%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%20%D0%B2%D1%96%D0%B4%2013.03.pdf>

26. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 66-р «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66-2020-%D1%80#Text>

27. SILab Ukraine: офіційний сайт. URL: <https://www.silabua.com/about>

28. Самойлюк М. Трекер економіки України під час війни. URL: <https://ces.org.ua/tracker-economy-during-the-war/> (дата звернення 15.12.2023).
29. Свинчук А. Міжнародний досвід розвитку соціальних підприємств: уроки для України. Теорія стратегії та економічного розвитку. 2014. № 34. С. 25–32. URL: http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/2010/4539/1/2014_34_%2825-32%29.pdf
30. Ситуація на ринку праці та діяльність Державної служби зайнятості у 2022 році URL: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/67>
31. Ситуація на ринку праці та діяльність Державної служби зайнятості у січні-квітні 2023 року. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/67>.
32. Смачило В.В, Халіна В.Ю. Соціальне підприємництво як прогресивний напрям євроінтеграційного розвитку України. URL <https://core.ac.uk/download/pdf/83143882.pdf>
33. Соколюк К.Ю., Додон О.Д. Соціальне підприємництво на прикладі транспортної галузі: від теорії до практики. *Економіка та суспільство*. Випуск № 37. 2022. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1249>
34. Соціальне підприємництво в Україні. URL: <https://socialbusiness.in.ua>.
35. Соціальне підприємництво в Україні: економіко-правовий аналіз. URL: https://euneighbourseast.eu/wp-content/uploads/2021/07/legal-report-in-ukraine_ukrainian_1.pdf (дата звернення 03.12.2023).
36. Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін. Посібник / Свинчук А.А., Корнецький А.О., Гончарова М.А., Назарук В.Я., Гусак Н.Є., Туманова А.А. К:ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2017. 188с.
37. Соціальне підприємництво: опорний конспект / укл. ОвсянюкБердадіна О. Ф. Тернопіль: Вектор, 2021. 74 с.
38. Соціальне підприємництво: парадокс як шлях вперед <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/human-capital/articles/2020-global-human-capital-trends-introduction.html> (дата звернення 17.11.2023).

39. Соціальне підприємництво: посібник для викладачів курсу: за наук. редакцією к.е.н. А. О. Корнецького К. : Фамільна друкарня Huss, 2019. 160 с.
40. Тарасенко Т., Бородин Є. Соціальне підприємництво як фактор розвитку соціальної роботи: міждисциплінарний та міжпрофесійний погляд. *Аспекти публічного управління*. 2022. Том 10. № 5. С. 5-15.
41. Толства А., Сергієнко С. Розвиток соціального підприємництва в Україні: проблеми та можливості. *Вісник економіки, транспорту і промисловості*. 2018. № 62. С. 384-391.
42. Указ Президента України «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки» № 487/2021 від 27.09.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text>
43. Українська соціальна академія. URL: <https://social-academy.com.ua/about>.
44. Український соціальний венчурний фонд. URL: <https://www.usv.fund/>
45. Шаповал Н., Федосеєнко М., Грибановський О., Терещенко О. Повоєнне відновлення України. Нові ринки та цифрові рішення. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/09/Digital-instruments-in-Ukrainian-recovery.pdf>
46. Шаульська Л. В., Качаченко Г. С. Розвиток соціального підприємництва як напрямок державного регулювання ринку праці. *Економіка і організація управління*. 2016. № 2. С. 300–309.
47. Швець Г.О. Соціальне підприємництво: теоретичні та практичні аспекти. *Економіка і організація управління*. № 3 (39).2020. С. 243-251.
48. Школяр М.В. Соціальне підприємництво як інструмент вирішення соціальних проблем. *Науковий вісник НЛТУ України*. Серія економічна, 2017, вип. 27, № 2. С. 85-89.
49. Що ж таке соціальне підприємництво та які його переваги? URL: <http://pard.org.ua/shho-zh-take-socialne-pidpriemnictvo-ta-yaki-jogo-perevagi.html> (дата звернення 17.11.2023).

50. Що чекає на економіку України у найближчі два роки - прогноз Єврокомісії. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3787214-so-cekae-na-ekonomiku-ukraini-u-najblizci-dva-roki-prognoz-evrokomisii.html>

51. Defourny Jacques, Nyssens Marthe. Conceptions of Social Enterprise and Social Entrepreneurship in Europe and the United States: Convergences and Divergences // Journal of Social Entrepreneurship. 2010. 1, No 1. – С. 32–53.

52. Defourny, J., & Borzaga, C. (2001). Introduction: from third sector to social enterprise. The Emergence of Social Enterprise. London and New York: Routledge, 18 p.

53. Duniam, M., & Eversole, R. (2013). Social Enterprises and Local Government: A Scoping Study. Australian Centre of Excellence for Local Government. Sydney, 23 p.

ДОДАТКИ

ЕЛЕКТРОННЕ ПЕРІОДИЧНЕ
МІЖДИСЦИПЛІНАРНЕ НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ПІДПРИЄМНИЦТВО ТА УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

**Спеціальності: 051 Економіка/076 Підприємництво та торгівля/
231 Соціальна робота/24 Сфера обслуговування**

УДК 332.1: 334.012.23

Дороніна О.А., д.е.н., професор,
Донецький національний університет
імені Василя Стуса, м. Вінниця, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-7430-4881>

Кравець Є.В., магістрант,
Донецький національний університет
імені Василя Стуса, м. Вінниця, Україна

Doronina O., Doctor of Economics, Professor,
Vasyl Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-7430-4881>

Kravets Ye., graduate student,
Vasyl Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine

ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ ЯК ІМПЕРАТИВ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ

Стаття присвячена узагальненню особливостей соціального підприємництва як інноваційного виду підприємницької діяльності та обґрунтуванню його потенціалу в повоєнному відновленні економіки України. За результатами узагальнення підходів до визначення сутності соціального підприємництва за його ключовими ознаками визначено, що соціальне підприємництво є новітньою формою організації підприємницької діяльності та наразі розглядається як спосіб задоволення соціальних потреб суспільства, драйвер позитивних інноваційних змін в суспільстві, середовище створення соціально значущих продуктів та послуг. На основі вивчення наукових публікацій за темою дослідження складено порівняльну характеристику рис соціального та класичного підприємництва, що дозволить їх більш чітко розрізнити у вітчизняній практиці (порівняння проведено за такими ознаками: основна мета створення та діяльності; пріоритетний напрям діяльності; законодавча регульованість; джерела фінансування; розподіл і використання прибутку; основні групи ризиків; ціннісна пропозиція; пріоритети інноваційної діяльності; пріоритети в управлінні персоналом). Обґрунтовано, що потужним потенціалом для розвитку соціального підприємництва є залучення до цього виду діяльності тих категорій громадян, які мають додаткові державні гарантії щодо працевлаштування (особи з інвалідністю, ветерани та учасники бойових дій, внутрішньо переміщені особи, молодь у віці до 35 років, жінки). Визначено напрями, що розкривають потенціал розвитку соціального підприємництва в Україні в контексті повоєнного відновлення.

Ключові слова: соціальне підприємництво, повоєнне відновлення, підприємницька діяльність, ринок праці, безробітні, соціальні потреби

POTENTIAL FOR THE DEVELOPMENT OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE AS AN IMPERATIVE OF THE POST-WAR ECONOMY RECOVERY

The article is devoted to summarizing the features of social entrepreneurship as an innovative type of entrepreneurial activity and substantiating its potential in the post-war recovery of Ukraine's economy. According to the results of the generalization of the approaches to defining the essence of social entrepreneurship according to its key features. It was determined that social entrepreneurship is the newest form of organizing entrepreneurial activity and is currently considered as a way to meet the social needs of society, a driver of positive innovative changes in society, and an environment for creating socially significant products and services. Based on the study of scientific publications on the topic of the study, a comparative description of the features of social and classical entrepreneurship was compiled, which will allow them to be more clearly distinguished in domestic practice (the comparison was made according to the following characteristics: the main purpose of creation and activity; priority direction of activity; legislative regulation; sources of financing; distribution and use of profit; main groups of risks; value proposition; priorities of innovative activity; priorities in personnel management). It is substantiated that a powerful potential for the development of social entrepreneurship is the involvement in this type of activity of those categories of citizens who have additional state guarantees for employment (persons with disabilities, veterans and combatants, internally displaced persons, youth under the age of 35, women). Areas that reveal the potential of social entrepreneurship development in Ukraine in the context of post-war recovery have been identified.

Key words: social entrepreneurship, post-war recovery, entrepreneurial activity, labor market, unemployed, social needs

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливим науковими чи практичними завданнями. З лютого 2022 р. економіка України функціонує в умовах воєнного стану, який спричиняє руйнівний вплив на всі макроекономічні показники, призводить до негативних явищ в соціальній сфері та демографічній ситуації. За 2022 р. у результаті повномасштабної війни, розв'язаної росією проти України, згідно з даними звіту ООН, українська економіка скоротилася більш ніж на 35%, а щомісячний дефіцит бюджету України оцінювався в 5 млрд дол. [7]. Реальний ВВП у 2022 році знизився на 29,1%. Спад реального ВВП був найглибшим за історію України, а рівень ВВП повернувся до початку 2000-х років [10, с. 11]. При цьому, зафіксовані прямі збитки станом на 24.02.2023 р. становили 135 млрд дол., а потреби на відбудову та

відновлення – 411 млрд.дол. [10, с. 5]. У 2023 р., попри продовження війни, українська економіка й ринок праці починають поступово відновлюватись. Так, у 3 кварталі 2023 р. ВВП України зріс на 9,3% порівняно з аналогічним періодом 2022 р. У 2023 р. НБУ прогнозує зростання ВВП на 4,9% р/р, Dragon Capital – на 5,2% р/р. У 2024 році ВВП зросте на 3-4% (прогноз МВФ), або на 3,6% (прогноз НБУ). При цьому, за 11 місяців 2023 р. дефіцит державного бюджету України та потреби в погашенні боргу склали 52,3 млрд дол., тоді як зовнішнє фінансування становило 37,4 млрд дол. [11]. Таким чином, очевидним є те, що повоєнне відновлення України буде непростим та тривалим, його активність залежатиме від тривалості та масштабів війни, але вже зараз на всіх рівнях управління мають напрацьовуватись програми відновлення та відбуватись ідентифікація тих чинників, що потенційно стануть чинниками відновлення та розвитку. У якості одного з таких чинників розглядаємо соціальне підприємництво (СП), що спроможне одночасно забезпечувати поживлення ділової активності та вирішення соціальних проблем. Вищевикладене обумовило вибір дослідження та постановку його цілі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Соціальне підприємництво в Україні розпочало розвиватись на основі досвіду країн світу, й перші згадки про відповідну термінологію також містяться у роботах зарубіжних науковців. Перші вітчизняні наукові дослідження в цій сфері як раз й були пов'язані з критичним оглядом такого досвіду та визначенням перспектив його впровадження в нашій країні. Так, досвід розвитку соціального підприємництва в ЄС, що може бути використаний в Україні та проблеми розвитку соціального підприємництва проаналізовано в роботах Г.Ю.Міщук, Р.Р. Пилипчук [8], М.В. Школяр [15]. Наступні дослідження вже було присвячено практикам започаткування соціального підприємництва в Україні та його ролі в житті суспільства та країни. Міждисциплінарний характер соціального підприємництва та перспективи його розвитку як фактору сучасної соціальної роботи розкрито у статті Тарасенко Т., Бородіна Є. [14], ролі соціального підприємництва в Україні, визначенню проблем його розвитку та окресленню шляхів їх подолання присвячено роботи Кифяк В. І., Малиш Л. Б. [6]. У 2022 р. з колективом дослідників в межах реалізації проекту за підтримки Програми імені Фулбрайт в Україні нами було проведено експертне опитування щодо потенціалу розвитку соціального підприємництва на Вінниччині [4]. Однак, приймаючи нові виклики, що стоять перед Україною, вивчення потенціалу розвитку соціального підприємництва як драйвера повоєнного відновлення не втрачає своєї актуальності та потребує нових досліджень.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є узагальнення особливостей соціального підприємництва як інноваційного виду підприємницької діяльності та обґрунтування його потенціалу в повоєнному відновленні економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

В умовах воєнного стану в Україні бізнес стикнувся з багатьма проблемами і викликами. У той же час, велика частка підприємців попри всі складнощі ведення бізнесу долучилися до волонтерської діяльності, допомоги ЗСУ та категоріям людей, які потрапили в складні життєві ситуації, але від держави або місцевих органів не завжди можуть очікувати на допомогу. Таким чином класичне або традиційне підприємництво фактично перетворюється у соціальне, розвиток якого наразі є світовим трендом. Саме в кризових для країни умовах соціальне підприємництво може вийти на новий етап розвитку через залученість до вирішення актуальних проблем для громади чи окремих груп мешканців.

Сила соціального підприємництва полягає в його здатності привертати увагу до людини у всьому, до чого воно торкається, даючи можливість людям продуктивно працювати з технологіями, щоб створити довготривалу цінність для себе, організацій та суспільства в цілому [13]. Наразі в законодавстві України та науковій літературі відсутній єдиний підхід до визначення сутності соціального підприємництва, тлумачення його змісту відбувається переважно через опис ключових характеристик та ознак, що відрізняють його від інших видів діяльності, зокрема соціально-відповідального бізнесу (табл. 1).

Таблиця 1 – Узагальнення підходів до визначення сутності соціального підприємництва за його ключовими ознаками

Підходи до визначення сутності соціального підприємництва	Ключові характеристики, ознаки соціального підприємництва
1	2
Соціальне підприємництво - це підприємство, підприємницька діяльність, покликані вирішити соціальні проблеми та задовольнити потреби суспільства. Соціальне підприємництво - це унікальна можливість поєднання соціальної місії з бажанням заробити гроші, надати певні послуги та продати товари; це відповідь суспільства на соціальні потреби [5]	Спосіб задоволення соціальних потреб суспільства
Соціальне підприємництво – це підприємство створене з метою вирішення певної суспільної проблеми чи проблем	Позитивні суспільні зміни – як мотив

шляхом підприємницької діяльності. Тобто основною відмінністю СП від звичайного підприємництва є мотив створення: в СП ним є вирішення соціальної проблеми та позитивні суспільні зміни, а у класичного підприємства – отримання прибутку [1]	започаткування СП
Соціальне підприємництво – підприємницька діяльність, спрямована на позитивні інноваційні зміни у суспільстві: пом'якшення або вирішення соціальних проблем за рахунок доходів, отриманих від власної діяльності [16]	Драйвер позитивних інноваційних змін в суспільстві
Соціальне підприємництво – це заснована на самоокупній основі господарська діяльність з виробництва соціально значущого продукту або послуги із застосуванням інноваційних рішень, які перетворюють на користь суспільства саму послугу або механізми її економічної реалізації. Кінцева мета такої діяльності – не отримання прибутку, а виробництво продукту або послуги, призначеної для вирішення суспільної проблеми [2]	Середовище створення соціально значущих продуктів та послуг
Соціальне підприємництво - бізнес, що має переважно соціальні цілі та доходи якого головним чином реінвестують у розвиток підприємства та/або спрямовують на громадські справи чи вирішення гострих соціальних проблем [15]	Реінвестиція доходів у громадські справи
Соціальне підприємство – це комплексна категорія, яка характеризує місію та напрям діяльності підприємства, з одного боку, та характер бізнес-процесів – з іншого. Соціальне підприємництво є своєрідною революцією бізнесу, наслідком генезису господарської діяльності, новітнім підходом до функціонування не лише прибуткових, а й неприбуткових організацій [6]	Новітній підхід до функціонування організацій, революція бізнесу
Соціальне підприємництво - це діяльність підприємств чи організацій, які функціонують з метою отримання прибутку і його спрямування на виконання соціальної місії в контексті вирішення суспільних проблем, або ж працюють у сфері неприбуткової діяльності, спрямованої на досягнення соціального ефекту [12]	Спрямування прибутку на виконання соціальної місії або неприбуткова діяльність

Джерело: складено авторами на основі [1,2,5,6,12,15,16]

Ще наприкінці 90-х років XX ст. дослідники EMES (європейської дослідницької мережі) виділили критерії, що стосуються як комерційної, так і соціальної складових частин соціального підприємництва. Було виділено 4 критерії підприємницької складової частини соціального підприємства [15, с. 84]:

- 1) безперервне виробництво товарів та/або надання послуг;
- 2) високий ступінь автономії;
- 3) значний рівень економічного ризику;
- 4) мінімальна кількість оплачуваної роботи.

Щодо соціальної складової, то було виділено 5 критеріїв [15, с. 85]:

- 1) соціально спрямована мета діяльності;
- 2) соціальні підприємства мають створюватись групою людей, яка має чітко

виражену соціальну потребу чи мету, яку ця група хоче втілити в життя;

3) у процесі прийняття рішень голоси усіх членів правління мають рівну силу;

4) участь усіх зацікавлених сторін;

5) обмежений розподіл прибутку (прибуток реінвестують у підприємство або на соціальні цілі).

Вивчаючи наукові публікації за темою дослідження можемо скласти порівняльну характеристику рис соціального та класичного підприємництва (табл. 2), що дозволить їх більш чітко розрізнити у вітчизняній практиці, хоча повністю підтримуємо думку одного з амбасадорів соціального підприємництва в Україні А.Корнецького відносно того, що в умовах війни в Україні кожен бізнес має бути соціальним (тобто долучатись до вирішення важливих соціальних проблем).

Таблиця 2 – Порівняльна характеристика рис соціального та класичного підприємництва

Критерій порівняння	Класичне (традиційне) підприємництво	Соціальне підприємництво
Основна мета створення та діяльності	Отримання прибутку	Вирішення соціальних проблем
Пріоритетний напрям діяльності	Бізнесовий (підприємницька діяльність)	Соціальна діяльність
Законодавча регульованість	Наявний пакет нормативних документів, щодо регулювання підприємницької діяльності	Поняття «соціальне підприємництво» відсутнє у чинному українському законодавстві
Джерела фінансування	Практично повна відсутність від зовнішніх джерел фінансування	Кошти учасників СП, прибуток від власної діяльності, гранти, мікрофінансування
Розподіл і використання прибутку	Прибуток розподіляється між засновниками, інвесторами, акціонерами	Прибуток реінвестується або фінансується в певні соціальні проекти
Основні групи ризиків	Економічні	Економічні та соціальні
Ціннісна пропозиція	Пов'язана з обслуговування ринків, забезпечення попиту та отримання фінансового прибутку.	Пов'язана з трансформаційною користю, суспільними змінами, створенням соціально значущих продуктів, зокрема важливих для представників окремих соціальних груп
Пріоритети інноваційної діяльності	Продуктові, технологічні	Соціальні, екологічні
Пріоритети в управлінні персоналом	Формування HR стратегії на основі економічних цілей бізнесу. Запит на підприємницькі навички,	Формування HR стратегії на основі розуміння індивідуальних підходів до роботи та цінностей людей.

	домінуючі цінності мають матеріальний характер	Ширший перелік вимог до підприємців, запит на вищий рівень професійності

Джерело: складено авторами на основі [1,2,3,5,12]

Основними цінностями, що керують функціонуванням соціальних підприємств є солідарність, прихильність до працівників, стійкість [1]. На думку фахівців, характеристиками справжнього соціального підприємництва виступають: покликання, потенціал, перспектива.

Світовий досвід показує, що найчастіше економічна діяльність соціальних підприємств зосереджена у таких сферах: соціальна та економічна інтеграція вразливих верств населення та інші види соціальної роботи; освіта та охорона здоров'я; культура, туризм, спорт та організація дозвілля; сільське господарство, мисливство, лісове господарство і рибальство; консалтинг, мікрофінансування, організація тимчасового розміщення та харчування [8, с. 156].

Під час експертного опитування щодо оцінки потенціалу розвитку соціального підприємництва на Вінниччині, результати якого викладені в роботі [4, с. 35] було з'ясовано, що найбільш перспективними для розвитку соціального підприємництва є ті сфери діяльності, що пов'язані із задоволенням соціальних потреб певних груп населення, мають можливість працевлаштувати представників соціально вразливих соціальних груп

Щодо ключових труднощів, з якими зустрічаються СП у процесі ведення господарської діяльності, то вони з часом змінюються. Якщо у 2016 р. серед них називали: байдужість суспільства до діяльності СП; обмеженість інформації про СП; труднощі у отриманні фінансування, високі адміністративні витрати та орендна плата [8, с. 161], то наразі в українському суспільстві вже більш свідомим та масовим є розуміння сутності СП через зростання поінформованості, а також більш доступними (попри війну) є джерела фандрайзінгу для започаткування соціального бізнесу. Натомість, зараз з'явилися нові обмежувальні чинники, пов'язані, зокрема зі складнощами ведення бізнесу в умовах війни та зниженням платоспроможного попиту населення.

Вважаємо, що потужним потенціалом для розвитку соціального підприємництва є залучення до цього виду економічно активної діяльності тих категорій громадян, які мають додаткові державні гарантії щодо працевлаштування та перебувають на обліку в центрах зайнятості (особи з інвалідністю, ветерани та учасники бойових дій, внутрішньо переміщені особи, молодь у віці до 35 років, жінки). Саме ці категорії населення, що представляють певні соціальні категорії з особливими потребами, найкраще знають поточні потреби у соціально значущих продуктах та послугах, а також через свої соціальні

контакти можуть залучити до підприємницької діяльності інших представників цих категорій, таким чином сприяючи зростанню рівня їх економічної активності. З використанням даних Державної служби зайнятості України, проаналізуємо динаміку масштабів звернень представників окремих соціальних категорій за допомогою в центри зайнятості та характер послуг, що їм було надано (табл. 3).

Представлені у табл. 3 дані свідчать, що в період воєнного стану стрімко зростає кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО), які отримували послуги служби зайнятості та мали статус безробітного (у 2022 р. кількість представників цієї категорії, які мали статус безробітного порівняно з довоєнним 2021 роком зростає майже у 5 разів, за 11 місяців 2023 р. – у 3,6 рази).

Таблиця 3 - Надання послуг Державною службою зайнятості особам, що мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню, тис. осіб

	Період		
	2021 рік	2022 рік	січень-листопад 2023 р.
<i>особи з інвалідністю</i>			
Отримували послуги	67,8	51,0	33,2
Мали статус безробітного протягом періоду	63,6	49,5	31,2
Всього отримали роботу	14,0	8,9	7,3
Проходили професійне навчання	3,2	2,0	1,3
<i>учасники бойових дій</i>			
Отримували послуги	26,2	11,0	5,5
Мали статус безробітного протягом періоду	23,2	10,7	5,2
Всього отримали роботу	5,9	3,3	0,968
Проходили професійне навчання	0,592	0,215	0,144
<i>внутрішньо переміщені особи</i>			
Отримували послуги	15,9	73,9	56,2
Мали статус безробітного протягом періоду	12,3	61,9	45,0
Всього отримали роботу	3,9	16,0	14,9
Проходили професійне навчання	0,77	1,424	2,8
<i>молодь у віці до 35 років</i>			
Отримували послуги	676,1	312,0	168,8
Мали статус безробітного протягом періоду	369,5	248,5	121,2
Всього отримали роботу	130,4	69,0	54,0
Проходили професійне навчання	22,1	10,6	7,6

Джерело: складено авторами на основі [9]

По всіх інших категоріях відбувається значне зниження масштабів звернення представників окремих соціальних груп до центрів зайнятості, що обумовлено низкою чинників – зокрема виїздом їх частини закордон через повномасштабну військову агресію

рф в Україні.

При цьому, аналізуючи стан поточного ринку праці, слід зазначити, враховуючи сповільнення темпів ділової активності, відсоток тих, хто отримали роботу до тих, хто мали статус безробітного є доволі невисоким. Так, за 11 місяців 2023 він відповідно становив: для осіб з інвалідністю – 23%, для учасників бойових дій – 18%, для ВПО – 26,5%, для молоді – 44,5%. Отже, проаналізована інформація дає всі підстави говорити про доцільність орієнтації представників досліджуваних категорій безробітного населення на започаткування власної підприємницької діяльності та відкриття соціального бізнесу, що дозволить їм не тільки отримати постійне джерело доходу, але й долучитись до вирішення важливих соціальних проблем, у т.ч. через створення нових робочих місць й працевлаштування в цьому бізнесі інших представників соціально вразливих на ринку праці категорій.

Позитивними ефектами від діяльності соціальних підприємств, що визначають потенціал розвитку даного виду підприємництва на етапі повоєнного відновлення економіки України є [2]:

1. Допомога у подоланні соціальної ізоляції, зокрема, працевлаштування людей з обмеженими фізичними та психічними можливостями, безробітних, представників груп ризику.
2. Знаходження нових шляхів для реформування державних соціальних послуг.
3. Залучення громадян до участі у соціальних ініціативах на волонтерських засадах, об'єднання громад навколо соціальних проблем.
4. Поява нових видів соціальних послуг, які залишаються поза увагою звичайного бізнесу у зв'язку з малопробитковістю, непопулярністю, відсутністю належної професійної підготовки.
5. Більш ефективне використання наявних ресурсів регіону у вирішенні соціальних проблем.
6. Зниження навантаження на місцеві бюджети у вирішенні соціальних проблем (актуально в умовах хронічного дефіциту бюджетних коштів).

Серед важливих економічних наслідків соціальних бізнес-процесів (розвитку СП) дослідники також виокремлюють такі [6, с. 278]:

наповнення бюджетів різного рівня;
соціальні підприємства можуть надавати соціальні послуги пільговим категоріям, що зменшить видатки бюджету;

залучення представників конкретної групи споживачів соціальних товарів, робіт чи послуг, що дає змогу прооро оцінити діяльність соціального підприємства;

соціальні підприємства покращують інвестиційний імідж країни, оскільки інвестори, які вкладають кошти в розвиток таких підприємств, легше відслідковують їх використання;

підвищення конкурентоспроможності економіки шляхом наповнення ринку якісними товарами та послугами, які виробляють соціальні підприємства.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Проведене дослідження дозволяє зауважити, що потенціал розвитку соціального підприємництва в Україні в контексті повоєнного відновлення розкривається наступними тезами:

4. Забезпечення інклюзивності суспільства, інклюзивність та економічна участь усіх соціальних груп сприяє розвитку економіки, добробуту та якості рівня життя.

5. СП орієнтоване на вирішення суспільних проблем та впровадження позитивних змін, тому частково «заміняє» державу там, де вона не встигає або наразі неспроможна надати ті чи інші послуги.

6. Українці демонструють більш свідому споживчу поведінку, надаючи перевагу продукції тих підприємств, які ведуть соціальний бізнес.

6. Для людей, які мають ідеї соціального бізнесу та хотіли б їх втілити в життя зараз з боку міжнародних фондів та організацій пропонується багато різноманітних грантових конкурсів, програм підтримки для відкриття та ведення власного бізнесу.

7. Потенціал соціального підприємництва для соціальної сфери особливо переконливо ілюструється на основі звернення до такої його ключової характеристики як «соціальні інновації». Це поняття тлумачиться як «процес розробки та впровадження ефективних рішень для складних і часто системних соціальних та екологічних проблем на підтримку соціального прогресу. Соціальні інновації не є прерогативою чи привілеєм будь-якої організаційної форми чи правової структури. Рішення часто вимагають активної співпраці між урядом, бізнесом і некомерційним світом». Відповідно ключовим аспектом є можливість запровадження нових форм взаємодії, співпраці органів публічної влади з приватним та громадським секторами [14].

Подальший вектор науково-прикладних досліджень проблематики соціального підприємництва полягає у напрацюванні відповідних механізмів започаткування та ведення соціального бізнесу, обґрунтуванні найбільш вдалих моделей провадження соціального підприємництва та організаційно-правових форм адміністрування даного виду підприємницької діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Ваврів Д. Що таке соціальне підприємництво. URL: <https://bomedia.com.ua/socpidp/> (дата звернення 05.12.2023).
2. Горбенко А. Особливості розвитку та переваги соціального підприємництва. URL: <http://iqholding.com.ua/articles/osoblivosti-rozvitku-ta-perevagi-sotsialnogo-pidpri%D1%94mnitstva> (дата звернення 27.11.2023).
3. Добрава Н.В. Соціальне підприємництво. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4298/1/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%94%D0%BC%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%BE.pdf> (дата звернення 25.11.2023).
4. Дороніна О.А., Трегубов О.С., Якимова Н.С. Потенціал розвитку соціального підприємництва на Вінниччині. *Економіка і організація управління*. № 4 (48), 2022. С. 31-39.
5. Каменко І., Виговська-Каменко Т. Соціальне підприємництво як відповідь суспільства на соціальні потреби. URL: https://biz.ligazakon.net/interview/205014_sotsalne-pdprimnitstvo-yak-vdpovd-susplstva-na-sotsaln-potrebi (дата звернення 04.12.2023).
6. Кифяк В. І., Малиш Л. Б. Соціальне підприємництво: проблеми та перспективи. *Бізнес-інформ*. № 5. 2020. С. 275-280.
7. Коваленко О. Війна знищила 35% економіки України – ООН. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/viy-na-znishchila-35-ekonomiki-ukrajini-oon-12122658.html> (дата звернення 05.12.2023).
8. Міщук Г.Ю., Пилипчук Р.Р. Соціальне підприємництво: критерії ідентифікації та проблеми розвитку. *Демографія та соціальна економіка*, 2017, № 2 (30). С. 152-165.
9. Надання послуг окремим категоріям громадян: інформація Державної служби зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/68> (дата звернення 09.12.2023).
10. Погарська О. Економіка України в умовах війни: Національний банк України, 1 червня 2023 р. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Poharska_pr_01-02.06.2023.pdf?v=4 (дата звернення 04.12.2023).
11. Самойлюк М. Трекер економіки України під час війни. URL: <https://ces.org.ua/tracker-economy-during-the-war/> (дата звернення 15.12.2023).
12. Соціальне підприємництво в Україні: економіко-правовий аналіз. URL: https://eunighbourseast.eu/wp-content/uploads/2021/07/legal-report-in-ukraine_ukrainian_1.pdf (дата звернення 03.12.2023).

13. Соціальне підприємництво: парадокс як шлях вперед
<https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/human-capital/articles/2020-global-human-capital-trends-introduction.html> (дата звернення 17.11.2023).

14. Тарасенко Т., Бородін Є. Соціальне підприємництво як фактор розвитку соціальної роботи: міждисциплінарний та міжпрофесійний погляд. *Аспекти публічного управління*. 2022. Том 10. № 5. С. 5-15.

15. Школяр М.В. Соціальне підприємництво як інструмент вирішення соціальних проблем. *Науковий вісник НЛТУ України*. Серія економічна, 2017, вип. 27, № 2. С. 85-89.

16. Що ж таке соціальне підприємництво та які його переваги? URL: <http://pard.org.ua/shho-zh-take-socialne-pidpriemnictvo-ta-yaki-jogo-perevagi.html> (дата звернення 17.11.2023).

REFERENCES

1. Vavriv, D. What is social entrepreneurship. [Online], available at: <https://bomedia.com.ua/socpidp/> (Accessed 05 December 2023).

2. Horbenko, A. Features of development and advantages of social entrepreneurship. [Online], available at: <http://iqholding.com.ua/articles/osoblivosti-rozvitku-ta-perevagi-sotsialnogo-pidpriemnictva> (Accessed 27 November 2023).

3. Dobrova, N.V. Social entrepreneurship. [Online], available at: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4298/1/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%94%D0%BC%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%BE.pdf> (Accessed 25 November 2023).

4. Doronina, O.A. and Tregubov, O.S., Yakymova, N.S. (2022). The potential for the development of social entrepreneurship in Vinnytsia region. *Economics and management organization*. No. 4 (48). pp. 31-39.

5. Kamenko, I. and Vygovska-Kamenko, T. Social entrepreneurship as society's response to social needs. [Online], available at: https://biz.ligazakon.net/interview/205014_sotsalne-pidprimnitstvo-yak-vidpovd-susplstva-na-sotsaln-potrebi (Accessed 04 December 2023).

6. Kyfyak, V. I. and Malyshev, L. B. (2020). Social entrepreneurship: problems and prospects. *Business inform*. No. 5. pp. 275-280.

7. Kovalenko, O. The war destroyed 35% of Ukraine's economy - UN. [Online], available at: <https://www.unian.ua/economics/finance/viyna-znishchila-35-ekonomiki-ukrajini-oon-12122658.html> (Accessed 05 December 2023).

8. Mishchuk, G.Yu. and Pylypchuk, R.R. (2017). Social entrepreneurship: identification

criteria and development issues. *Demography and social economy*. No. 2 (30). pp. 152-165.

9. Provision of services to certain categories of citizens: information from the State Employment Service. [Online], available at: <https://www.dcz.gov.ua/analytics/68> (Accessed 09 December 2023).

10. Poharska, O. Economy of Ukraine in conditions of war: National Bank of Ukraine, June 1, 2023. [Online], available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Poharska_pr_01-02.06.2023.pdf?v=4 (Accessed 04 December 2023).

11. Samoiluk, M. Tracker of the economy of Ukraine during the war. [Online], available at: <https://ces.org.ua/tracker-economy-during-the-war/> (Accessed 15 December 2023).

12. Social entrepreneurship in Ukraine: economic and legal analysis. [Online], available at: https://euneighbourseast.eu/wp-content/uploads/2021/07/legal-report-in-ukraine_ukrainian_1.pdf (Accessed 03 December 2023).

13. Social entrepreneurship: a paradox as a way forward [Online], available at: <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/human-capital/articles/2020-global-human-capital-trends-introduction.html> (Accessed 17 November 2023).

14. Tarasenko, T. and Borodin, E. (2022). Social entrepreneurship as a factor in the development of social work: an interdisciplinary and interprofessional view. *Aspects of public administration*. Vol. 10. No. 5. pp. 5-15.

15. Shkolyar, M.V. (2017). Social entrepreneurship as a tool for solving social problems. *Scientific bulletin of NLTU of Ukraine*. Economic series/ vol. 27, No. 2. P. 85-89.

16. What is social entrepreneurship and what are its advantages? [Online], available at: <http://pard.org.ua/shho-zh-take-socialne-pidpriemnictvo-ta-yaki-jogo-perevagi.html> (Accessed 17 November 2023).

ДОДАТОК Б

**«Розвиток мікробізнесу у сфері зеленого туризму в селі Геленджик»
(проект соціального підприємництва у Запорізькій області)**

1	Операційна ціль	Підприємництво для всіх			
2	Мета проекту	Сприяння соціальній адаптації окремих категорій населення, у тому числі маломобільних, через залучення до підприємницької діяльності. Підтримка соціально відповідального бізнесу			
3	Цільові групи проекту та кінцеві бенефіціари проекту	Сільське населення, окремі категорії населення (у т.ч. маломобільні)			
4	Опис проблеми, на вирішення якої спрямований проект	Особи з обмеженими фізичними можливостями не можуть на рівних конкурувати на ринку праці, особливо в сучасних економічних умовах, коли перехід до ринкових відносин вимагає інтенсифікації виробництва. Зелений туризм – це сфера, яка надає можливість відповідним особам реалізувати себе на ринку праці			
5	Очікувані результати від реалізації проекту	Створення необхідних умов для соціалізації маломобільних осіб та їх залучення до роботи у туристичній сфері. Розвиток зеленого туризму у с. Геленджик. Забезпечено розвиток матеріально-технічної бази для спрощення доступу до бізнесу окремих верств населення			
6	Основні заходи проекту	Розробка бренд-буку комплексу. Придбання необхідного обладнання та устаткування для досягнення визначених проектом цілей			
7	Період реалізації проекту (з (рік) до (рік))	2021-2022 роки			
8	Орієнтовний обсяг фінансування проекту, тис. грн:	2021 рік	2022 рік	2023 рік	Усього
	усього, в т.ч.	50,0	50,0	-	100,0
	обласний бюджет	50,0	50,0	-	100,0
	інші джерела	-	-	-	-
9	Інша інформація щодо проекту (за потреби)	Координатор проекту (головний розпорядник коштів) – Департамент економічного розвитку і торгівлі облдержадміністрації. Виконавець – Державна організація «Регіональний фонд підтримки підприємництва в Запорізькій області» (одержувач коштів)			